

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№102

(18987)

2017 чылдың
август 31
четверг

Хүннүн үнери — 05:32

Ажары — 19:26

Хүн дурту — 13:54

Садар өртээ хостуг

12+

Жан? Каяа? Чүү?

ДУУН

ӨРӨЛ ЧОННАРНЫҢ
ААС ЧОГААЛЫ

30-де, «Тываның, болгаш Төвүттүн литература болгаш аас чогаал харылзаа» деп илеткелди филология институнун кандидаты Антонина Национал музейге чыгып чонга номчаан.

Кызыл хоорайның Төлээлекчи-хуралының эгелээшкини, «Билиглерниң эргилдези» деп илеткелди чырыдышкын музейге номчууру апарган.

Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының медээзи.

БӨГҮН

ШЛЯПАҢАР ЧАРАЖЫН!

Элдептиг бөрт. Ол чүгле өрөңгү кедер бөргү эвес, а аял тоолдарның, чогаалдарның, аял маадыры.

31-де азы бөгүн кежээ аял төвүңге» янзы-бүрү шляпа кеткен чараш херээжен кижилер аялны эрлер чыгып, шушту «Шляпа кежээзиниң» кичилери, назы-хари дөгү берчуннар, хып дээн аныктар.

Эвес ол кежээге онзагай шляпа болунарза, «Шляпаңар чың!» деп бөргүңерни мага-

Бистиң корр.

ДААРТА

РИГ ОРКЕСТРЛЕРИ —
КЫЗЫЛДА

Тываның эки турачы аялтыг эскадронунун фронтурткан хүнүнүн дугайын-тынышкын кылдыр республика баштыгының Чарлы-Биктааттың Тыва Арат Республиканың эки турачыларының адының болгаш төөгүлүгү адының хүнүнүн, сентябрь кызылга шериглеринин үрер оркестрлеринин регионнарның 1 фестивалы болур. Тыва Республиканың аял адыга 55-ки тускай мото-адыгжы бригада.

Фестивальга Сибиринин шериглеринин дөрт шериг оркестри тускай хүлээлгелиг 24-кү бригада (Новосибирск), 35-ай гвардейи мото-адыгжы (Алтай крайның Алейск), 39-кү гвардейи ракетаны (Новосибирск), 55-ки тускай мото-адыгжы бригада (Кызыл) фестивалдың аалчылары Республиканың Чазааның өрөңгү оркестри.

Култура яамызының парлалга албаны.

Өөреникчинин эрес-дидим чоруу

КАМГАЛАКЧЫ БОЛУР МЕН

Ерлан Ооржак (оң талазында), ачазы база дуңмалары-биле.

«Чөптүг, шынчы болгаш чоргаар чор. Буян сеткил-биле улустарга дуза кадарыңа кажан-даа белен бол. Улугларны хүндүлөп, чаштарны камгалап-карактап, ылаңгыя амыдырал чаяап берген ада-иени ыдыктап чор» деп Тываның эр улусунун дүрүмүнде бижээн. А ону херек кырында шушту эр кижилер сагып, күүседип чоруур бе, ол арай-ла чигзинчиг.

Чажындан-на ачазының эки үлегерин көрүп өскөн, ажил-ишке дадыктырып, биче сеткилдиг, кээргээчел, харысалгалыг болур кылдыр кижизиттинген оол езулуг эр кылдыр хевирлеттинер. Хөй ажи-төлдүг, ажилгыр, бөдүүн өг-бүлениң улуг огу ындыг болбастың-даа аргазы чок. Дарган-оол биле Аржаана Ооржактарның улуг огу Ерлан чоокта чаа маадырлыг чорукту кылган. Ол сугга дүшкен кижини камгалап каан.

2017 чылдың июль 27-де Ерлан кожазында чурттап турар эжи-биле Улуг-Хемге эштип турганнар. Ол хүн агаар каан аяс, изиг болганындан ол чоок кавының хоорай чурттакчылары сугга эштип, серииттенип хүнээзнер. Ерлан сугга эштип каапкан, чанар деп турда, дуза дилээн кижиниң алгызы дыңналган. Эрик кыдында кижилер чүңү канчаар аайын тыппайн турда, бир аныяк оол дүшкен кижини камгалаар дээш, эштип кирген. Сугнуң күштүг агымындан, ханызындан ийи кижидүжүп эгелээн.

Ынчан Ерлан боданмайн-даа, сугже шурай берген. Ийи кижидүжүп турда, канчап

боданып турар боор. Ону ачазы эштинге эки өөредип каан болгай. Ооң үргүлчү эштин чери болгаш хемниң кайда сыык, ханы черлерин база эки билер. Дүшкен кижилерге дораан эштип четкеш, бирээзиниң сиртинден алгаш, эрикче эштипкен. Эрикке бичии-ле четпейн чорда, өш-биле-биле дөмей, Ерланның боду хем дүүндөн кожайтыр уштунган чинге демирге ылдыртына берген. Дүшкен кижини дүрген эрикке чедиргеш, ийи дугаарын камгалаар бодал-биле шиш демир сывырындактан бодун күш-биле адыра тырткаш, аныяк оолду эрикке эккеп шыдапкан. А ийи дугаар аныяк эр кижини ол камгалап шыдапкан барган. Чарылган балыг буттук Ерланның бодун безин эрикче кижилер үндүр тыртып алган.

Школачы оол сугга дүшкен дагестан сөөктүг ийи алышкының бирээзин — 21 харлыг аныяк кижини камгалаан, а 27 харлыг аныяк, бодун балыглап алгаш, камгалап шыдапкан барган. Ол бодун маадырлыг чорук кылган деп-даа санапкан, болган таварылганы кымга-даа чугаалаван.

Ерланның дугайын дыңнааш, сонугурап, чоок билип алыр дээш, бажынын тып чеде бээривиске, херим даштында коляскада бичии дуңмазын идип алган элээди оол тур. Авазы Аржаана Чучун-ооловна хоорай кире бээр, чаа-ла бир хар ажи чоруур дуңмазы Верониканы ажаап-каракташыпшаан, бодундан бичии 12 харлыг Ачылыг, 6 харлыг Даниил-биле ачазында тудуг ажилдарыңа дузалажып турар болду. Чер бажында ажил-

гыр кижидүжүп турар дээрзи илдең, улуг гараж тудуу, огород, баня, кажааларда хаван, дагаа тудуп турар. Ерлан 10 харлыындан-на машина мунуп билер, машина-техника, тудуг кылырыңа сонугурапкан.

Чечен дайынының киржикчизи хоочун, амгы үеде чолаачы Дарган-оол Михайлович ажи-төлүнүн, ылаңгыя оолдарының кижизидилгезинче улуг кичээнге салып чоруур. «Оолдарым бичии турда-ла Дус-Хөлге эжиндирип өөреткен мен. Бодун бодун өскүс кижидүжүп, ажи-төлүмнү ажилгыр, кежээ, кызымак болурун чагып, сургап, өөредип чоруур мен. Авазыңа дузалажып, бажың ажилын шуштузун оолдарым боттары-ла кылып кааптар» — деп, ол чугаалады.

Кызылдың № 12 ортумак школазының өөреникчизи Ерлан Ооржак бо чаа өөредилге чылында 9-ку класска өөренир. Ол школаның хүреш секциязынче барып турар. «Келир үеде кым болур сен?» деп айтырыгга «МЧС талазынче өөренип, камгалакчы болур мен» — деп харыялады. Ерлан-биле чугаалажырга, перуксүмээр, артык чугаа чок, бичии-даа бодун мактанар сеткил чок, бөдүүн-даа болза, херек кырында кылган эрес-дидим чоруу ооң езулуг эр бүдүштүүн көргүзүп турар. Бодун амы-тынын бодапкан, айыыл-халапка таварышкан кижиге ийиги чуртталганы сөңгүн бичии оолду езулуг-ла бо хүнүн Маадыры деп болур.

Алдынай СОЯН.

Арслан АРАКЧААНЫҢ тырттырган фото-чуруу.

Тываның Баштыңының ажил-херээ

ЭЭЛЧЕГЛИГ ХҮЛЭЭП
АЛЫШКЫННЫ ЭРТТИРГЕН

Тываның Баштыңының хүлээп алышкынынче бир дугаар Чаа-Хөл кожуунун чурттакчызы Алдынай Шарави кирген. Ооң берге аарыглыг бир харлыг уруу Допума томография аппарадын шинчилге эртер уjurлуг. А республиканың № 1 эмнелгезинде эмчи херексели ажилдавын турар, соңгаар ажар дээр, өг-бүлениң акша-хөреңгизи чедишпес. Ынчангаш уругнуң авазы социал четки таварыштыр Шолбан Кара-оолче чагаа бижээн.

Тываның Баштыңы ужуражылгага олурушкан кадык камгала сайыды Оран Донгактан томографтын үрелген чылдагааннарын тайылбырлаарын дилээн. Удуртукчунуң чугаазы-биле аппараттын үрелген чылдагааны тодараттыган, септеп кылыр албан чери-биле керээни чарган, ажилды сентябрь 6-га чедир доозар уjurлуг.

Томографтын септелгезин чогуур үеде доозарын, ол ышкыш бичи уруг эмчи шинчилгезин эртер кылдыр

Алдынай Шаравииге дуза кадарын республика Баштыңы кадык камгала сайыдынга дааскан.

Социал четки таварыштыр Тываның Баштыңының Шеңне Бойду база кирген. Ол Туранда чурттап турар. Удавас ол өскүс уругларны чуртталга бажыңнары-биле хандыраарының программазын езугаар бажың алыр уjurлуг. Чаа тудугда четпестер эскерип кааш, баш бурунгаар дүвүрелди көдүрер деп шийтирилээн.

Тудуг болгаш ЧКА сайыдының оралакчызы Мерген Хомушку объектини хынап көргениниң түңнелдери-биле ажилдарның шынарынга дүүшпезиниң дугайында актыны тургускан деп Тываның Баштыңына дыңнаткан. Шолбан Кара-оол Тудуг яамызынга кыска хуусаа дургузунда шупту сагындырылганы эдип алырын, шынарлыг ажилды ыяап-ла чедип алырын дааскан.

«Чаңгыс кижиге таварыштыр элээн көвей кижилерге дузалажып болур арга бар-дыр» — деп, хүлээп алышкын соонда Тываның Баштыңы бодунуң блогунда бижээн.

ШКОЛАЛАР БЕЛЕТКЕЛИН САЙГАРГАН

РФ-тин Президентизиниң Сибирьниң федералдыг округунда бүрүн эргелиг төлээзи Сергей Меняйлоңун эрттиргени чөвүлел хуралга округтун регионнарында өөредилге албан черлериниң белеткелин чугаалашкан.

Чөвүлел хурал видео конференция хевирлиг эрткен. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол сөс алган:

«Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының дыңнадып турары-биле алырга, албан черлери өөредилге чылынга бүрүн белеткеттинген. Муниципалитеттерде коллегаларның киржилгези-биле бөгүн чаа хурал эрттирдивис. База каттап хынап көөрүн, ылаңгыя ажил-агый айтырылганы кичээнге алырын диледим. Одала сезонунга белеткелди, суг чедирлгезин контролда тудуп турар бис. База бир өөрүшкүлүг болушкун биске болур — сентябрь 1-де Кызыл хоорайга 825 олуттуг чаа школаны ажилгалга кирир бис. Россия Федерациязының Чазааның

ачызында ону чедип ап шыдадывыс. Бо чугааны ажылгап, Силерни, Сергей Иванович, чаа школаның ажыдышкынынче чалап тур бис. Тывага чедип келиңер!» — деп, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол чугаалаан.

Сибирьниң федералдыг округунуң школаларының хей кезии өөредилге чылынга белен. Ындыг турбуже шийтирилээр айтырылгар база эвээш звес. Россияның ОБЯ-зының Сибирьде регион төвүнүн эрттиргени хыналдаларының үезинде 15 муң өөредилге организацияларында өрттүн айыыл чок чоруунуң негелделериниң 6 муң ажыг хажыдышкынарны илереттинген, 794 объектини онза контролга алган.

Чөвүлел хуралга субъектилерниң күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи органның, Россияның ОБЯ-зының Сибирьде регион төвүнүн, РФ-тин ИХЯ-зының девискээр органның, Роскадыкшылхайгааралдың төлээлери киришкен.

КАЖЫЫДАЛЫН ИЛЕРЕТКЕН

Август 4-те Якутияда «Мир» шахтага суг аккан, сес дагжы мөчээ. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Якутияның Баштыңы Егор Борисовка болгаш республиканың чурттакчы чонунга кажыыдалын илереткен.

«Халаптыг таварылга — «Мир» рудник шахтазынга дагжыларның мөчээни-биле холбаштыр Тываның хей нациялыг чонунуң мурнундан болгаш бодумнуң өмүзүмден ханы кажыыдалды илередип тур бис. Боттарының белен звес болгаш карак

кызыл күш-ажылы-биле шахтерлар кижилерниң чаагай чоруунга, чурттуң экономиказының сайзыралынга үнелеп четпес улуг-хууну кирип турарлар. Эрес-дидим дагжыларның дугайында сактышкынар Саха (Якутия) Республиканың тывыш адырының төөгүзүнге кезээде артар. Мөчээ улустуң төрөл болгаш чоок кижилеринге, эш-өөрүнге, коллегаларынга ханы кажыыдалды илереттис. Аар чидиргени үлежип, силер-биле кады кажыыдал тур бис» — деп, Шолбан Кара-оол телеграммасында бижээн.

КИРИЛЛ КОНОНЕНКОНУН АЛДЫНЫ

Каратэге Россияның бирги чери дээш 14-15, 16-17 база 18-20 харлыг элээди оолдар, уруглар аразынга маргылдаага Тывадан спортчу Кирилл Кононенко бирги черни чаалап алган. Маргылдаа август 25-27 хуннеринде Пензага болуп эрткен. Аңаа Россияның 55 регионундан 800 ажыг спортчулар киришкен.

Маргылдаага Россияның каратэ талазы-биле чыынды командазынче кандидаттарны немей шилээн, ол ышкыш октябрь 26-29 хуннеринде Испанияга болуп Аныяктарның 2017 чылдың Делегей Чемпионадыга киржир эң-не шыырак спортчуларны шилиир сорулга-биле эрттирген.

Маргылдааның тиилекчилери Сочиге болуп чыыштарга киржир.

Ооң соонда Стамбулга делегей чергелиг «старт» болгаш чыыштарның ийги чадазы болур. Эки түңнелдер көргүскен спортчулар Аныяктарның Делегей Чемпионадыга Россияны төлээлээр. Кириллдин ол маргылдааларже путевканы чаалап алыр аргазы бар деп каратэ федерациязының президентизи Чингиз Алиев демделээн.

«Кирилл Кононенкоң тиилелгези-биле Тываның каратэ федерациязынга байыр чедирип тур мен! Чурттуң чыынды командазының кежигүнү болур эргезин ол бадыткаан. Олимпийжи бектерже бурунгаар-ла, оолдар!» — деп, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бодунуң блогунда бижээн.

ТР-ниң Чазааның парлалга албаны.

Чаа өөредилге чылы-биле байыр чедиришкinner

Эргим башкылар болгаш школаларның өөреникчилери!

Чаа өөредилге чылының эгелээни-биле, Билиглер хүнү-биле силерге байыр чедирип тур мен!

Бо чылын бистиң улуг, делгем чуртувуска миллион-миллион школачылар болгаш студентилер парталарга олуруптар. Тывага эрткен чылын школа доосканнарының орнунга олардан барык ийи катап хей чаштар бирги классче кирген. Баштайгы коңга — оларга эң чугула болгаш сагыш-сеткилге дээп турар болушкун-дур. Оларның мурнунга билиглерниң улуг делегейи ажыттынар болгай. Чаа өөредилге чылын чайгы дыштанылганында эки дыштанып алган болгаш билиглерниң чаа-чаа бектерин ажарынче чүткүлдүглер четтикпейн манааннар.

Өөредилге дээрзи экономиканың эң кол курлавырларының бирээзи болуп силерниң карактарыңарда көстүп тур. Кижиге бүрүзүнүң билиглеринге, арга-дуржулганынга бистиң чуртувустуң, республиканың, кожуунуң социал-экономиктиг депшилгези үндөзилеттинер. Бо чорудулгага баштайгы, эң чугула болгаш тодарадыкчы үүле школага онаажыр.

Школа амыдыралчы баштайгы дуржулганы хандыраар, окур-хевирни тургузар, езулуг, быжыг найыралды көргүзөр. Школачы чылдарын кижиге амыдыралдың эң чырыткылыг үези деп анаа звес санап чоруур: пөрүк бирги классчыдан боду тускай көрүштүг, онзагай бодалдыг кижиге өзүп келир болгай. Бодунуң аргаларын ажылгаар, чаа-чаа тиилелгелерни чедип алыр барымдаалар чүгүле школага көстүп келир. Эң

экилерниң аразынга эң эки болуру — үеке кайгамчык салышкын-дыр. Эртем лигиге кижиге амыдыралдың бүгү орут ажык болгай.

Эргим өңүктөр! Бөгүн Билиглер хүнү тыва эки турачыларның — Ада-чурт Улуг дайынында фашизмге удур эрес-дидим демисешкен маадырларының төл тураскаалының болгаш ат-алдарының хөдөмдегелер турар бис. Бистиң коргуш чок гаш эрес-шудургу өгбелеривистиң төлө салгакчылары болуп, ону эки өөредилге-биле ак сеткилдиг ажил-биле, төрээни черинге езулуг ынакшыл-биле бадыткаңар. Тыва келир үези силерниң холуңарда болгай.

Билиглер хүнү-биле, өөредилге чылы баштайгы хүнү-биле силерге байыр чедип школаларга — өөредилгеге чедишкinnerни, чаа-чаа чаалап алышкinnerны, кайчык сеткил-хөөннү, башкыларга — профессионал чедишкinnerни улам көвүдөдирин, дуржулганы, быжыг кадыкшылды, ада-мектеп — шыдамык болгаш мерген угаанныг чор күзедим!

Школалар доозукчуларынга чүткүлдүг туруштуг чорукту күзээр-дир мен. Чаңгыс бергенингер школалар амыдыралдан чорчуруңарга чедир үе дыка эвээш. Бо дээрге келир үедеги чедишкinnerнерге чорукту сөөлүзү-дүр. Бо үе силерге эң үтүңнелдиг болзун!

Байырлал-биле, Билиглер хүнү-биле, гимн чаңгыс чер-чурттулгарым!

Тыва Республиканың Баштыңы Ш.В. КАРА-ООЛ

Хүндүлүг башкылар, өөреникчилер база ада-иелер!

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) мурнундан болгаш бодумнуң өмүзүмден силерге Билиглер хүнү таварыштыр чүрээмниң ханызындан изиг байырымны чедирерин чөпшээрер көрүңер!

Бо чаа өөредилге чылында республиканың школаларында ниитизи-биле бежен дөрт муң хире өөреникчи өөренир. Чеди муң чеди чүс чаштар чуртталгазының улуг чадазының эгези болур школаның эргинин бир дугаар артап кирер. Бөгүн оларның мурнунда чаа-чаа ажыдышкinnerнарың делегейинче улуг орук ажыттынып турар.

Бистиң школачы ажы-төлүвүс эки билигни чедип ап чорзун дээш, улус өөредилгезинде хей чаа ажилдар чоруттунуп турар. Республиканың ол-бо булуңнарында школалар ажыттынып, дыка хей өөреникчилерге болгаш башкыларга ажилдаарыңа, өөрениринге таарымчалыг

байдалдарны тургузуп турары өөрүнчүг.

Школаларга чаа өөредилге чылы чурттуң Улуг дайынының киржикчилери Тыва эки турачыларга тураскааткан кичээлдер-биле эгелээр. Амгы шагның школачылары — бисте маадырлыг өгбелеривистиң төлөпиг салгычлары.

Силерге, башкыларга, чымыштыг ажилчылар, мерген угааныңар болгаш бундун мергежиликтерге шыңчы бараан бол чоручуңар дээш, сеткилимниң ханызыңар өөрүп четтиргенимни илередип тур мен!

Бүгү өөреникчилерге, оларның ада-иелерге база башкыларга чаа өөредилге чылы чедишкinnerни, кадыкшылды, чогаады ажилды, амыр-тайбың амыдыралды күзедим!

Хүндүткел-биле,

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) Дарга К. ДАВЫДОВ

Ие капиталы

507 ӨГ-БҮЛЕ АЖЫГЛААН

2012 чылдан бээр Тывада регионнуң ие капиталының сертификадын алган хамаатыларның саны ай санында немежип турар. Бо хуннун байдалы-биле алырга, ыңдыг өг-бүлелерниң саны 888 четкен.

Регионнуң өг-бүле капиталының акша-хөреңгизин 507 өг-бүле ажылгаан. 490 кижиге чурттаар байдалын экижиткен, 12 кижиге ипотека чээлизиниң кол өрезин дуглаан, беш кижиге уругларының өөредилгезинче шилчиткен.

Регионнуң ие капиталының түнү 50000 рубль акша дээрзин сагындыраал. Регионнуң

ие капиталын ажылгаар эрге бешки азы дараазындагы уруг төрүттүнген азы азыралгандан бээр үш чыл эрткенде боттаныр.

Регионнуң ие капиталының акша-хөреңгизин дараазында чүүлдерге: чурттаар оран-савазын экижидеринче (тудуу азы септелгези); уругнуң (ажы-төлдүн) эртем-билиг чедип алырынче; чээли организациязы-биле чарган чээли керээзи езугаар хамаатылар берген ипотека чээлизи-биле чурттаар чедип (тудуп) алганы кол өрезин дуглаары азы чээлилерин төлээринге ажылгап болур. Оон аңгыда ол акшаны эмнелге албан черлеринде төлөвирлиг эмчи дузазын алыр ажилга болур.

ТР-ниң Өг-бүле болгаш уруг херектериниң талазы-биле агентилерге демдээ

Акция: «Школаже чоруурунга дузалаш»

Чаагай сеткил

РОСГВАРДИЯНЫҢ
ДУЗАЗЫ

Кызылдың 11 дугаар школазынга чылдың-на эртип турар республика чергелиг хөй ажы-төлдүг болгаш социал байдалы нарын өг-бүлелерден өөреникчилерге деткимче акциязынга хамаарышкан ужуражылга болган. Ук школаның өөреникчилерин 10 чыл ажыр карактажып чоруур Тывада Росгвардияның албан черинден дашкаар камгалал килдизиниң төлээлери уругларга чаа өөредилге чылы-биле байыр чедирип, белектерни сөңнээн.

Ужуражылганың эгезинде Кызылдың албан черинден дашкаар камгалал килдизиниң кадрлар бөлүмү-биле салбырның даргазы Виталий Шилкин уругларга байырын чедирген. Өөредилге эгелей берге, школадан дашкаар үеде бодунуң болгаш аягы айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин сагып чоруун ол сагындырган. Элээди оолдар, уругларга кылытарага сундугуп, эки кызып өөренирин база

кем-херекке онаажып болгу дег чоруктардан ырак чоруун чагаан.

Бежен хире уруглар бо удаада Тывада Росгвардияның албан черинден дашкаар камгалал килдизиниң ажылдакчыларындан белектерни алган. Моон мурнунда чылдарда шак бо албан чери чуртталгазында нарын байдалга таварышкан өг-бүлелерден уругларга удаа-дараа дузаны кадып турган.

Эрткен чылын база-ла билиглер хүнүнүң бүдүүзүндө амгы Росгвардияның бо салбыры 15 уругга өөредилге херекселдерин, спортчу болгаш школачы идиктерни белекке сөңнээн. Бо чылын дагдыныкчылар уругларга кыдырааш, дневник, альбом, будук дээш оон-даа өске херек чүүлдерни тывысканнар.

Ужуражылгага чамдык уругларның ада-иелери база келген. Оларның аразында бир дугаар деткимче ап турарлары база бар. Ынчалдыр элээди класстың бир өөреникчизиниң кырган-авазы Тывада Росгвардияның албан черинден дашкаар камгалал килдизиниң баштаар чериниң болгаш ажылдакчыларының ачы-дуза чедирип турарынга өөрүп, оларга четтиргенин илередип, чымыштыг ажыл-ижинге чедишкенин күззэн.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Чаа өөредилге чылынга

УЖУРАЖЫЛГАЛАРНЫ
ШКОЛАЛАРГА ЭРТТИРЕР

«Чаңгыс демниг Россия» партияның бүгү деңгелдерде депутаттарынга өөренип чорааны азы оон соңгүлдә участогунда турары школаларга чедерин, эвээш орулгалыг болгаш хөй уругларлыг өг-бүлелерниң уругларын школаже белектеринге дуза көргүзерин сүмелзэн.

Ындыг медегелди «Чаңгыс демниг Россия» партияның Төп Күүсекчи Комитетиниң удуртукчузу, Күрүне Думазының депутады Владимир Бурматов кылган.

«Ындыг ужуражылгаларның түннелинде бистиң чуртувустуң келир үедеги ову-хевир тургустунар, чижээ патриотизм айтырылганы, мергежил шилири, бодунуң оруун боду тып алыры болгаш өске-даа. Бистиң чуртувустуң келир үеде дээрге бөгүнгү школачы чаштар-дыр. Оларның сайзыралыга болгаш боттарының оруун тып алырынга Россияда бөгүн тургустунган аргаларның дугайында чугаа ол ужуражылгаларга болур» — деп, ол дыңнаткан. Депутаттар уруглар-биле лекция хевирлиг звес, ажык чугаа байдалдыг ужуражыр деп немзэн.

Оон чугаалап турары-биле алырга, моон соңгаар улаштыр өөренирин азы ажылдаарын шиитпирлеп турар тос — он бирги класстарның өөреникчилери ужуражылгага киржир. Депутаттар эге класстарның сургуулдары-биле база ужуражып, чаа өөредилге чылының эгелээни-биле оларга байыр чедирер аргалыглар.

«Билиглер хүнү — ол дээрге уругларның болгаш ада-иелерниң, ылаңгыя биргиклассчыларның болгаш бо чыл оларның угаан-

сагыжыга артып калыр доозукчу класстарның өөреникчилериниң байырлары-дыр» — деп, Бурматов демдеглээн. Ындыг ужуражылгаларны школаларга чүгле көвүдөдир сорулганы партия салбайн турар дээрзин ол айткан. «Хоойлужудулга хуралдарында бистиң фракцияның үш муң ажыг депутаттары бар, ийи муң ажыг кижиге административтик төптөргө хоорай хуралдарын, бир чүс сезен муң хирези — тус чер бот-башкарылга органнын төлээлээн. Ынчалза-даа бо херекке сан-чурагай звес, ужуражылгаларның шынары чугула болуп турар. Ындыг ужуражылганы школачыларның сактып алырын, оларга тааржырын күзээр бис, ол ужуражылгаларга сургуулдар сонургаан айтырылганы харыны алыр ужурулуг» — деп, Бурматов чугаалаан.

Өөредилге чылының эгезинде «Чаңгыс демниг Россия» партиясының даргазы Дмитрий Медведевтиң субъектилерде хөй-ниити хүлээп алышкын черлери сентябрь 1-ге уткуштур чүгле школачыларга болгаш оларның ада-иелеринге звес, өөредилге организацияларының боттарынга база дузалажып турганын сагындыраал. Хүлээп алышкын черлеринге «Школаже баарынга дузалаш» деп акцияны эрттирген. Канцелярия херекселдерин, өөредилге номнарын, өөредилгеге херек эт-септи аңаа чыып турган. Ол акцияга чүгле депутаттар звес, регионнар чагыргаларының төлээлери, аңгы-аңгы организациялар, сагыш човангыр кижилер киришкен. Чыгынган эт-септи эвээш орулгалыг болгаш хөй уругларлыг өг-бүлелерге дамчыткан. «ЧДР-ниң» парлалга албаны.

Ужуражылга соонда.

Хүннүң медээлери

АДЫН САЛГАН
БЕЛЕКТЕР

Сураглыг хөй-ниити болгаш күрүне ажылдакчызы, Тываның баштайгы инженерлериниң ирээзи Чимит-Доржу Байырович Ондар бодунуң ижээни «Үе мени мурнап турар» деп номунга дын салгаш, республиканың бүгү школаларынга елек кылдыр берген.

Бодунуң ол ийиги номунга автор эрткен чүс чылдың и чартында Россияга болгаш Тывага болгаш төөгүлүг болгаш политиктиг болушкуннар-биле аштыр бодунуң амыдыралыга таварышканы илгелерни бижип турар.

Игы үениң аныяктары бодунуң чуртунуң Хаан ден бээр төөгүзүн кошкак бири, херек кырында ниң болушкуннары амгы бо хүнге улуг салдарны ген деп, номнуң автору санап турар. Чурттуң са-уузу дээш сагыш аарып чоруур кижилерге ол номну урун Чимит-Доржу Ондар сүмелзэн.

Зыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы Чимит-Доржу бодунуң чаа үнген номун Кызыл хоорайның аңы Дина Оюнга, хоорай Хуралының комитет-аргаларынга белек кылдыр берген. Тываның ылаалының бүгү тургузукчуларын билген турары эж чугула дээрзинче депутаттарның кичээнгеийн ырган.

monrt.ru

ТОКАНЫҢ УЙНУУ
АВСТРАЛИЯДАН КЕЛГЕН

Республиканы барык 40 чыл удуртуп келген чак Калбаххөрекович Токаның уйнуу Тывага эн каш хонган.

Саяна Юрьевна Смирнова-Тока дээр. Ол Австралиа доктаамал чурттап турар. Барык үжен чыл тген соонда ол Тывага 2013 чылда кээп чораан. чылын өөнүң ээзи Владимир Сергиенко-биле кады келген. Оларның сагыжыга артып калганы 1986-

1987 чылдарга деңнээрге, дыка чаартынган Кызылды олар аажок магадааннар.

Салчак Калбаххөрекович Хертек Амырбитовна Анчи-маа-биле үш уруглуг — Анна, Владимир, Виктор турганын сагындыраал. Саяна дээрге Анна Токаның болгаш Юрий Смирновтуң уруу-дур. Салчак Калбаххөрекович биле Хертек Амырбитовна мурнуку өг-бүлелеринден база уруг-ларлыг турган чүве-дир. Хертек Амырбитовнаның огу — Валерий Тока, Салчак Калбаххөрекович Александра Алехинадан Валентин Тока деп оолдуг турган.

Саяна Кызылга келгеш, хоорай чагыргазынга барып, кырган-ачазын орнукуштукан черни эки ажаап-тежээп турары дээш, өөрүп четтиргенин илереткен. Чоокта чаа сайгарлыкчылар Олег Гайзерниң болгаш Вано Адрасяның деткимчези-биле хоорайның хөөрүнге чаар-тылга ажылдарын кылып чоруткан, бузулган плиткалар-ны чайлаткан, чааларын салган, херимнерни тургускан.

Хоорай хуралының парлалга албаны.

«ДУРУЯЛАРНЫ» КӨРГҮЗЕР

Сентябрь 1 — ТАР-ның эки турачыларынга ат-алдарның, төөгүнүң сактыышкын хүнү. Ол хүнге тураскаадып, Тываның национал театры «Дуруялар» деп дайынчы драманы чонга бараалгадыр. Шиини көөрү-биле бир-ле дугаарында школачылар-ны, студентилерни база тыва эки турачыларның салгал-дарын, дөргүл-төрелин база ол ышкаш төрзүн чуртунуң төөгүзүн сонургаарларны чалап турар. Театрның ди-ректору, Тываның улустуң артизи Станислав Ирильдиң дыңнадыры болза, Бүгү-российжи Билиглер хүнүндө школачыларга болгаш студентилерге билеттер өртээ чиигелделерлиг болур.

Ол ышкаш тыва театрның 82-ги сезону октябрь айда «Көк дээрниң огу» деп ши-биле ажиттынар. Ийи чыл бурунгаар, театрның 80 чылдаан юбилейинде бо шиини эң баштай көргүскен, Тыва театрның бирги тургузукчу Виктор Көк-оолдун амыдыралы болгаш чогаадкчы ажыл-ижиниң дугайында төөгүлүг драма театралдарның бедик үнелелин алган.

Бистиң корр.

Күрүне ачы-дузазы

КОЖУУННАРЖЕ
ҮНҮҮШКҮННЕР

Күрүне ачы-дуза чедирер десанты республиканы эргий кезивишаан хевээр. Чадаана хоорайга «Күрүне ачы-дуза чедирер десанты силерниң кожууннарда» деп акцияга күрүне болгаш муниципалдыг ачы-дуза чедирер порталдарында бүрүткедип алыры-биле 75 кижиге киришкен.

Хүлээп алыышкын үезинде.

Тус хемчегниң киржикчилери чүгле бүрүткедир звес, а хуу кабинетинче кирер эргени катап тургузуп база электроннуг хевирге билдиришкенин кириген. Акцияга Чөөн-Хемчик кожуунуң чагыргазы, чурттакчы чонну ажыл-че хаара тудар төвү, эмнелгениң, суд приставтарының, паспорт столунуң, ОШАЧКИ-ниң, ХБАБ-тың, пенсия фондузунуң, үндүрүг албанының төлээлери чонну хүлээп алган.

Күрүне ачы-дуза чедирер портал таварыштыр даштыкы чурттарже баар паспорт алыр дугайында билдиришкенин кириген улустарның саны хөй болган. Дараазында күрүне ачы-дуза чедирер десанты Чаа-Хөл кожуунга чедер.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Байыр чедиришкени

Хүндүлүг Анатолий Сергеевич!
Төрүттүнгөн хүнүңер-биле Силерге
чүректің ханызындан байыр чедирип тур
мен!

Чогаадыкчы мергежилдин Тывада
көскү төлээлеринин бирээзи Силер. Ре-
жиссер, журналист, кино сайгарыкчызы,
театр ажилдакчызы, Тыва Республиканың
уран чүүлүнүн алдарлыг ажилдакчызы.
Тываның культуразын хөгжүдеринге,
мөзү-шынар кижизидилгезинге онза
салышкынны киригениңер чугаажок.
Бөгүн-даа Силер эрткен үени үнелеп

көрбүшаан, келир үени тодаратпышаан,
солун ажыдышкыннарны кылыры-биле
чогаадыкчы дилээшкннде турар дээрзинге
бүзүрээр мен.

Онзагай бо хүнде тургузукчу соруку,
эглээшкннериңерге чедишкннерни,
кадыкшылды, тайбыңны болгаш чаагай
чүүлдерни Силерге болгаш Силерниң
чоок кижилериңерге чүректің ханызындан
күзедим!

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш.В. КАРА-ООЛ.

2017 чылдың август 28.

Социал айтырыг

ХООЧУН ХӨӨМЕЙЖИЛЕРГЕ
МАТЕРИАЛДЫГ ДЕТИКИМЧЕ

Сентябрь 1-ден эгелеп Тываның
хоочун хөөмейжилери 60 муң рубль
хемчээлдиг немелде материалдыг
хандырылга дээш чагыгны кирип
болур. Чогуур доктаалга Тываның
Баштыңы Шолбан Кара-оол атты
салган.

Тыва Республиканың Чазааның 2017
чылдың август 16-да №363 доктаалы-биле
Тыва Республиканың хөөмей, сыгыт,
каргыраа күүседикчилеринге немелде
материалдыг деткимче дугайында дүрүмнү
бадылаан. 60 муң рубль хемчээлдиг мате-
риалдыг дузаны чаңгыс катап бээр. Мате-
риалдыг деткимчениң ол хевирин алыры-
биле, культура болгаш уран чүүлдүн 60 хар
четкен болгаш дараазында критерийлерге
дүгжүр ажилдакчылары кордап болур.
20 чыл ажыг сценага ырлаан, 5 чылдан
эвээш эвес үе дургузунда хөөмей-сыгыт
башкылаан, хөөмей-сыгыт талазы-биле
хөй-ниитиге ужур-дузалыг шинчилелдерге

үлүг-хууну кириген (делегей чергелиг, ре-
гионнар аразының симпозиумнарынга ки-
ришкени болгаш азы эртем илеткелдери).

Немелде материалдыг хандырылганы
алыр кандидаттарны культура болгаш
уран чүүл организациялары, чогаадыкчы
эвилелдер болгаш хөй-ниити каттыжыш-
кыннар идип үндүрер. Дүрүм езугаар
ол материалдарны Тываның Культура
яамызынче сентябрь 1-ден 30-го чедир
чорудар. Кирген материалдарга хамаа-
рыштыр шийтирпни Культура яамызының
коллегия хуралыга сайгарып көргениниң
соонда үндүрер.

Тыва Республиканың Чазааның 2013
чылдың октябрь 29-та №630 доктаалы-биле
бадылаан Тыва Республиканың «2014-
2020 чылдарда культура болгаш туризмни
сайзырадыры» күрүне программазын
езугаар материалдыг дузаны Тываның
Культура яамызы чаңгыс катап бээр.

gov.tuva.ru.

Фестиваль соонда

«ХӨӨМЕЙ — ТЫВАНЫҢ
БРЕНДИЗИ»

Аныяктарның бот-иде-
кейжи чылынга турас-
каадып делегей чергелиг
«Азия төвүнде хөөмей»
II фестивалының үезинде
«Хөөмей — Тываның брен-
дизи» деп республика
чергелиг видео роликтер
мөөрейин эрттирген. Мын-
дыг мөөрейни бир дугаар
шенелде кылдыр эрттирген
болгаш, киржикчилер саны
эвээш болган.

Кызыл, Чадаана хоорайлар-
дан, Каа-Хем, Таңды база Эрзин
кожууннардан видео кино тырт-
тырар сонугалдыг, чогаадыкчы
кижилер тываларның онзагай
уран чүүлү хөөмей дугайында
ажылдарын кириштирген.

Ажылдарның чедер-четпесте-
рин, онзагай талаларын өөренип
көргөш, эң эки ажилды илереткен
түннелинде Эрзин кожундан
«Хайыракан» студиязының (удур-
тукчузу Эртине Седи, режиссеру
Вячеслав Дупчур) видео ролиги
тергиидээн. Тиилекчилерге Тыва үндезин
культура төвүнүн удуртукчузу Игорь
Көшкендей шаңналды тывыскаан.

33 ВОЛОНТЕР

Тываның аңгы-аңгы кожуннарындан
33 волонтер делегей чергелиг «Азия
төвүнде хөөмей» II фестивалының хөй-ле
ажылдарына идепкейлиг киришкеннер.
Олар Танзыбейге аалчыларны уткужуп,

Э.Седи.

немец, француз, япон, көрей, кыдат,
моол дылдарга очулдурукчулап, шуд
ажылдааннар. Аалчылар болгаш кир-
чилер саны чеже-даа хөй турган бо-
олар демниг, шалыпкын база хары-
галыг болганнар. Ол дээш Тыва үнд
культура төвү хүндүлүг студентил
болгаш школачыларга өөрүп четтир-
илереди, өөредилгезинге болгаш че-
дыкчы чоруунга чедишкннерни күз
Культура яамызы
медээл

ТР-ниң Дээди Судунуң дарга-
зының оралакчызы Марина Чикашова,
хамааты херектер талазы-биле
суд коллегиязының даргазы Оксана
Соскал, судья Аяна Болат-оол
республиканың массалыг информа-
ция чепсектеринин журналистеринге
хамааты херектер талазы-биле
суд системазында чаартылгалар
дугайында тайылбырны берген.

2016 чылдың июнь 1-ден эгелеп
хамааты херектеринин сайгарып көөр
талазы-биле Федералдыг Хоойлуже
өскерилгелерни кириген. Россияның өске
регионнарында бөдүүнчүткен арга-биле
хамааты херектеринин чорудулгазын амы-
дыралда боттандырып эгелээн. Арбитраж
суду бо арга-биле 2012 чылдың сентябрь
24-тен эгелеп чедишкннинг ажилдап
турар.

Суд хуралы харыылакчы биле
негекчининг киржилгези чокка херекте
коштунган бижимел барымдааларны
өөренип көргөш, шийтирпни кыска үеде
үндүрери ооң кол чүүлү дээрзин Марина
Чикашова чугаалады. Бижимел барым-
даалар, чөлшээрешпей турар дугайында
долузу-биле чыгынган документилер-
биле хамааты херектерни, улуг дизе, 2 ай
дургузунда судьялар көөр. Суд шийтирпни
үндүргөн соонда, ооң хоолгазын талалар-
га эртенинде чорудар болгаш интернет
четкизинде судтуң сайтызынга салыптар.

Эрткен чылдың дургузунда Тывага 18
муң 942 хамааты болгаш административ-
тиг херектерни Кызылдың болгаш район
судтарыга сайгарган. Суд системазының
чаартылгазы езугаар ук херектерни
бөдүүнчүткен чорудулганы аайы-биле
сайгарып эгелээр. Бөдүүнчүткен арга-
биле хамааты херектеринин чорудулгазы
судьяларның ажылының хемчээлин,
бичии-даа бол, кызырып, талаларның чар-
ыгдалын, үе-шагын камнап, таарымчалыг
байдалды тургузар.

Бир дугаарында, хамааты херектерни
көөр хуусаа кызырылып турар. Ийде, суд
хуралын кайы-даа тала чокка эрттирип,
оларның бижээн барымдааларына дая-
нып алгаш, шийтирпни үндүрер.

Кири бижидилге езугаар чурттавайн тур-
ар хамаатыларга судтуң дыңнадылганы

Суд системазында чаартылгалар

ХАРЫЫСАЛГА УЛГАТКАН

ТР-ниң Дээди Судунуң хамааты херектер талазы-биле суд коллегиязының
даргазы Оксана Соскал, ТР-ниң Дээди Судунуң даргазының оралакчызы
Марина Чикашова, судья Аяна Болат-оол.

харыылакчыга четпейн баар таварылгалар
эвээш эвес. Ооң чылдагаанындан судка
херектерни сайгарары узамдыга бээр.
Бөдүүнчүткен чорудулгада суд кайы-даа
таланы сүрүп турбас. Айтып каан хүнүнде
судья херекти албан көөр уjurлуг.

Бөдүүнчүткен арга-биле сайгарар
хамааты херектеринин хөй кезини акша-
хөреңги, өре-шире-биле холбаалыг хе-
ректер болур. Ол дээрге чээлилер, чурт-
талга-коммунал ачы-дуза чедирилгези,
үндүрүлгелер, хамаатыларның эрге-ажыын
камгалаар талазы-биле дээш өске-даа
телевирлер.

«Хамааты херектеринин түнү 100 муң
рубльден, эптештирилге херектеринин
түнү 50 муң рубльден ашпас уjurлуг. Харыылакчы судтуң шийтирпниге
чөлшээрешпейн турар таварылгада аңаа
хамаарыштыр 5 хонуктун дургузунда
шийтирпни үндүрер. Бир эвес эптештирил-
ге судунга көргөн болза, район азы хоорай
судунга, а Кызылдың район судунга болза,
ТР-ниң Дээди Судунга херекти көөр» — деп,
Оксана Соскал немеди.

Харыылакчы кижиге хамаарыштыр бир

дугаарында ооң кири бижидилгезин азы
сөөлгү чурттап турган черинин аайы-биле
судтуң дыңнадылганын чорудар. Почта
ажылдакчылары тургускан чурумунуң
аайы-биле харыылакчы кижининг адресин-
че 2 катап дыңнадыгны чедирер. Бир эвес
ол чок болза, кады чурттап турар 18 хар
чеде берген өг-бүлезининг кежигүннеринге
дамчыдар. Бажыында кым-даа чок болза,
почта хааржаанга дыңнадыгны ап алыр
дугайында бижикти суп каар. Харыылакчы
кижи 3 хонук дургузунда почта салбы-
рынга келгеш, негелде билдиришкннин
болгаш аңаа кошкан барымдааларның
хоолгазын ап алыр уjurлуг. Моон алгаш
көөрге, харыылакчы кижининг харыысал-
газы улгаткан.

«Бир эвес харыылакчы почта салбы-
рынга 2 катап келбейн, судтуң чоруткан
документилерин кандыг-бир чылдагаан-
биле албайн баар болза, хамааты кижининг
харыысалга чок чоруу кылдыр санаттынар.
РФ-тиң Хамааты Хоойлузунда хамааты
кижи бодунуң чурттап турар черинин аайы-
биле бүгү-ле кээп турар чагааларны алган
турар уjurлуг деп чүүлү кириген. Почта

ажылдакчыларының бүрүткел доку-
мтинде суд дыңнадыгын каштың хүнү
кажан чедирип турганының дугайында
тып каан турар. Херекте барымдаала
өөренип көргөш, харыылакчы кижиге
чурттап турар чери билдинмес бо-
болчукчуну суд томуйлап каар» — деп,
Болат-оол онзалап демдегледди.

Бөдүүнчүткен чорудулга-биле
хуралын эрттирбейн, кайы-даа тала
кирилгези чокка херекти көөр. Ак
хөреңги, өре-шире тырттарын дил-
шимчээр-шимчевес өнчү эргезин ту-
зар талазы-биле билдиришкннин
сайгарар. Банк биле хамааты кижиге
аразынга чээли, хамаатыларның аразы
акша чээп алганының дугайында керээ
чуртталга-коммунал ачы-дуза чедирил-
дээш телевирлер, керээ чок-даа бол
хамаатыларның аразында акша чээп ап
(өрезининг түнүн айтып каан) деп холу-
салган бижик бар болза, харыылакчы
өрелиг деп айтып турары барымдаа бол.

Өске регионнарда бөдүүнчүткен арга-
биле хамааты херектерин көрүп, шийти-
лери үндүрүп турар. ТР-ниң Дээди С.
өске регионнарның практиказын өөренип
суд системазынга чаартылгаларга хама-
рыштыр семинарларны эрттирип турар.
Суд хуралын кандыг-бир чылдагаан-
нар-биле чылдырып турда, чыл-чы-
биле узамдыга бээр таварылгалар эвээш
эвес. Чижээ, болчукчу аарый берип
херечи келбээн, барымдааларны үезин
эккелбээн... Судьяларның ажылы
бүрүде шактан шакче бижиттинген. О-
уржуундан судка херектерни сайгар-
көөрү узамдыга бээр чылдагаанын
ынчап кээрге, хамааты херектерни хоой-
езугаар бөдүүнчүткен арга-биле көөрү
кызырылган.

Амгы үеде бөдүүнчүткен арга-биле
муң рубль чедир херектерни көрүп тур-
болза, чоокку үеде ооң түнүн (200-300
рубль) улгаттылары көрдүнүп турар.

Бо арга-биле назы четпээннерин
эргелери-биле холбашкан, кижининг
дыкшылынга хора чедирген, күрүнүн
чажыдынга хамаарышкан болгаш о-
бүдүрүлгө херектерин сайгарбас.

Шончалай ХОВАЛ

Авторнуң тырттырган чурт

Сентябрь 1 — ТАР-ның эки турачыларына ат-алдарның, төөгүнүн сактыышкын хүнү

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

ДАЙЫНЧЫ ТОЮТЧУКТУҢ САЛГАЛЫ

Каа-Хем кожуундан дайынче аъттанган эки турачыларның шын даңызын тодарадып тывары-биле дилээшкын ажылы уламчылап турар.

Эки турачы Тоютчук Салчактын дуу-аада чокка чедир чүгле "Тоютчук оолу Салчак 1924 чылда Каа-Хем кожуунун Бүрөн-Хем суурунга туртунган. 1940 чылдан эгелеп, ТАРЭ-ге кижигүнү. Ол 1943 чылда чаңгыс чурттуулары-биле дайын шөлүнчө аъттанган. Дайын үезинде тыва эки турачскандарның хайгыылчызы, хайгыылчында немецтерге туттургаш, маадыр-биле өлгөн" деп билип турган бис.

Тоютчук Салчактын адын мөңгөжидип, Каа-Хем кожуунун Суг-Бажы суурунун бир кумузу ооң ады-биле адааш, тураскаа-тургускан.

Кожуунун төп ном саңының килдизин-ей санныг уругларның авазы, көвей уктарның кырган-авазы Манзынмаа Тоятпановна Чолдак-биле ужуражылган. Эки турачы Тоютчук Салчактын төрелдери, салгалдары тывылган

деп болур.

Манзынмаа Тоятпановна Тоютчук Чолдак оолунун керни. Ол 1944 чылдың ноябрь 28-те Тожу кожуунун Тоора-Хем суурунга төрттүнгөн. Ооң баштайгы өөнүн ээзи чок болу бээр, амыдыралының аайы-биле ады-сураа алгаан чылгычы Георгий Эней-оолович Чолдак-биле өг-бүлө туткан. Олар хей санныг ажы-төлүн бут кырынга тургузуп, төлөптүг кижилер кылдыр өстүргөш, ам-даа уругларына дузазын көргүзүп чоруурлар.

Манзынмаа Тоятпановнаның сактыышкыны: "Эки турачы Тоютчуктын авазын Ашпаяк Севэновна, адазын Чолдак Салчак дээр. Олар Тожудан Каа-Хем кожуунун Дерзиг суурунга көжүп келгеш, амыдыралының сөөлү чылдарына чедир аңаа турумчуп чурттааннар. Тоютчуктун ада-иези Каа-Хемге келгеш-ле, боттары ышкаш яды орус чон-биле эйнайралдыг чурттап чорааннар. Оларның бичии оолу Тоютчук орус оолдар-биле ойнап өскөн болгаш, дыка орустаар. Эш-өөрүнүн аразына хүндүткелдиг, Орустаар Тоютчук деп шолла аттыг турган.

1942 чылда Тоютчуктун адазы Чолдак биле авазы Ашпаяк көвей ажы-төлдүг өг-бүлениң чаш оолун азырап алганнар. Кавайлыг оолду Гоша деп адап алган. Азыранды оолунун өстүргөн адазының фамилиязын Гоша эдилеп чоруур. Ынчал-за-даа ол Эней-оолович (төрзөн адазының адын арттырган). Тоютчук Гошадан 18 хар улуг. Ол бичии дуңмазына дыка ынак турган.

Тоютчук 1943 чылда дилег билдириш-кин бижээш, эки турачы эш-өөрү-биле дайын шөлүнчө аъттанган. Оларны Дерзиг сумузуунун чону чагы-сөзүн бергеш, үдөп кааннар.

Тоютчук дайын чоруур бетинде авазына: "Авай, бичии дуңмамны эки карактап, эки кижиги кылдыр өстүрер сен. Дайынга чүү-даа турар болгай. Сээң чөлөңгилжин, даянгыжың ол-дур, авай. Ол өзүп келгеш, силерни азырап, карактаар" деп чагаан.

Ашпаяк бичии оолу Гоша шору чүве билер апарганда, Тоютчуктун дугайын оолга чугаалап берип, дайын шөлүнчө чоруткаш, ээп келбээн оолун, "маадырлыгы-биле өлгөн" деп медээ чедип кээр-даа, демей-ле аңаа бүзүрөвейн, бүдүү дыка манап чораан.

Манзынмаа Тоятпановна узун назылаан. Ол 91 харга чедир аравыска чурттап чорду.

Тоютчук Салчактын азыранды дуңмазы Каа-Хем кожуунга сурагыч чылгычыларның бирээзи чораан. Георгий Чолдактын ажы-төлү, уйнуктары база кады төрзөн улуг акызының салгалдары, төргүл-төрели Сарыг-Сеп, Дерзиг-Аксы суурларда чурттап чоруурлар. Тожу кожуунда Тоютчуктун авазы Ашпаяк Севэновнаның кады төрзөн кыс дуңмазы Акхыйваан Севэновнаның оолу Василий Кол чурттап чоруур.

Бо бижээн бичии чүүл допчу-намдарже кирбээн, Тоютчук Чолдак оолунун амыдыралындан билдинмес арыннар эңмежок. Тоютчукту таныыр, билер чораан улус мону номчааш, ооң амыдырал-чуртталгазындан илереттинмээн болушкуннарны бисче дамчыда бээр боор деп идегеп артывыс.

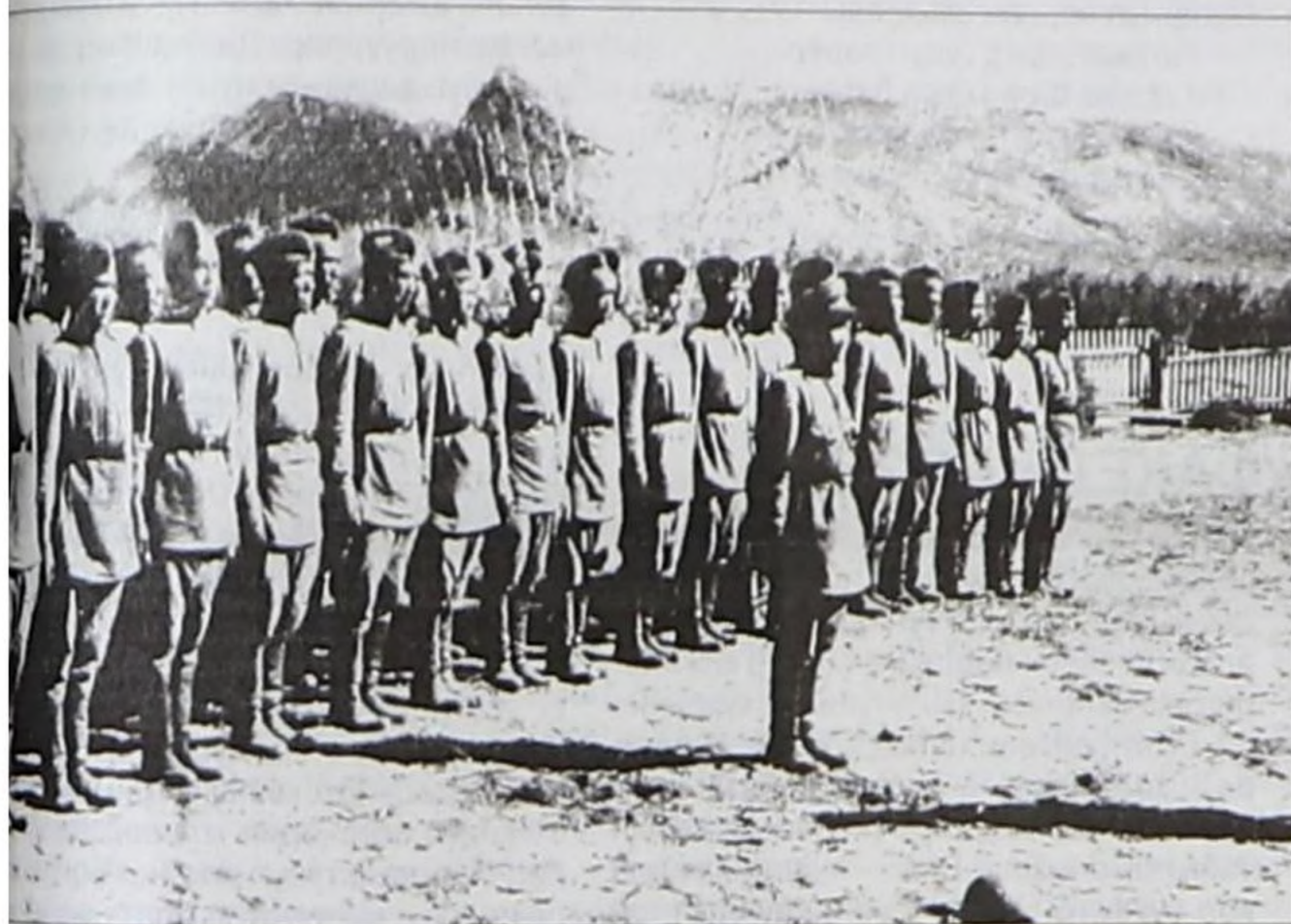

МӨГЕЙИГ

Тыва чоннун уттундурбас маадырлыг кызы, бистиң эневис Вера Чүлдүмовна Байлакка маадырлыг чоруу дээш күдүк басып мөгейип каалыңар, тыва чонум!!!

БАЙЛАК ЭНЕ – ДИРИГ МААДЫР

Чааскаан артым диве, угбай,
Бүгү тыва чонун бар-дыр.
Чалар оттуг тулчуушкунга
Бүзүрелиң кагбааның дег,
Байыскалың командириң
Бар дег кылдыр бодай каавыт.
Тиелелениң шөлүнчө сен,
Дидим, чоргаар чыскаалыр сен.
Уттур боор бе, чүге уттур,
Ровнодан өөрүң келир.
Украина хостакчызы –
Улуг маадыр сен сен, угбай.
Салым ынчаар чаян магат,
Адың безин ыдык-тыр оо!
Чаңгыс эвес, муң-муң шериг
Аразыңа чыскаалган сен.
Тиелелге парадын бис
Экрандан көргөн-даа бис.
Дидим чорук байлакштыкан
Эриг сеткилдин карак чажы,
Сени көргөш, чоргаарланыр
Чөже кижиги турбас дээрл.
Эз-че, Байлак, эрес-ле сен.
Эктиң бедик туттунуп чор.
Малың соондан салдынмай,
Байлак адың бадыткадың.
Тыва чонун адын сыкпаан
Тывызыктың тывызы сен!
Аъттыг шериг кайгал чаның
Ам-даа кагбаан хевээр чордун.
Ааржы дег аккыр хоюн
Аралап каап, дозуп чордун.
Байлак ышкаш кызыл болза,
Малы-биле байып боор-дур –
Тыва чоннун бурун ижи
Тывызыңның баажызы.
Делегейде сайзыралдың
Деңиз тутчуп чордун, угбай.
Мөзү быжыг үлегериң
Бөгүн биске дыка дөгүм.
Экранга сени көргөш,
Эрес-соруум кире бээр-дир.
Байлак эне – дириг маадыр
Бажымда бир таңма болган.
Үстүү Дээрде сүлдем ышкаш
Үлө-чолум чогултушаан.
Доң кыжын суглук пактаар
Аъттың боду кээргенчиг.
Домак билбес адыгузун
Ындыг боорга, кижиги чогаар.
Кайгамчыктыг чараш малдар
Дайынга өлүп, кырлып калган.
Карак чажын ол дээш безин
Даайларым чеже төлбээн...
Буступ дүшкен эрги төре
Бузут-хинчээн чеже көрбээн.
Мөзү-нүүрү быжыг кижиги
Бөгүн биез туружунда.
Дайын-чааның кадың көрүп,
Дадыкканы ыңдыг болбайн,
Оор-суктан, бөрүден-даа
Ол улуг когараваан.
Чадаанадан ырак эвес,
Бора-Булак хүннээрреке
Саар малы кодан сыңмас
Божа-хойтпаа бир-ле эзрем.
Каргыс чуртта өнчүтеннер
Шала буурап сестип турда,
Кара чаңгыс Байлак угбай
Сааның үлөп орган ышкаш.
Чааскаан артым диве, угбай.
Чаш-ла хаак дег төлүн хей-дүр.
Байлак деп ат – тура-соруум –
Бажымда бир таңма болду.
Чыңгыс ТЫРЫК.

КЫРГАН-АЧАЗЫНЫҢ ДУГАЙЫН ЧУГААЛААН

Кожуунун төп ном саңына Ири-Ивановна Монгуш-биле база бир улун ужуражылга болган. Ирида Монгуш Каа-Хем кожуунун төп нелгезинде ажылдап турар. Эки турачы Шойдакпан Балчыр оолу алчак ооң кырган-ачазы чүве-дир. Шойдакпан Салчак Ирида Ивановна авазының авазы Сандый Карловна Хорлуунун азыраан оолу. Салчактын төрзөн ада-иезиниң ат-Сандый Кара-Саловна уруу Долума Севэновнага айтып бербээн. Ол үеде бөлөр кайызы-даа "кызыл дустаан" а, оларның аттарын чык кылдыр сдээш, ынчалган чадавас.

Сандый Кара-Саловнаның уруу Бодурзэвна: "Улуг өгбөм Шойдакпан оолу Салчак 1916 чылда Каа-Хем кожуун Көк-Тей суурунга төрттүнгөн. Чың адын Сандый Хорлуу, шолла "Дүктүг-Чаак" дээр. Шойдакпанның ада-иези Суг-Бажының Борбак-час, чай, күс, кыш дивейн турумчуп ап чорааннар. Олар аъттарлыг, койлуг, элзэн хей хуу мал-маганның. Шойдакпан угбазы, честези (мээң эм) сугнун Хая-Баарында аалынга кижиги. Чүге дээрге аныяк өг-бүлөгө өл доктаавас боорга, ада-иези оларга азырандыга берген. Ол угбаның улуг оолу болуп өзүп келген. Салчактын азырап алган соонда, аныяк е ийи оол, үш кыстыг болганнар.

Шойдакпан Салчак бичиизинден-төрзөн ада-иезиниң болгаш азырап-ген угбазы, честези сугнун мал-ын кадаржып, чазын, күзүн тараа

Шойдакпан Салчак.

тарып, ачы-дузазын көргүзүп турган. Ол чажында-ла кончуг эрес-кежээзи-биле улуг улустун хүндүткелин чаалап алган.

Элээди үезинде аът-хөл мунар, кандыг-даа эмдик аътты чаажыдыр өөредип кааптар турган. Честези-биле тергелиг аадынга тараазын чүдүргөш, Кызыл хоорайже чоруптарлар. Ол кээрде, чер-ле куруг келбестер. Тараазын орнапкаш, шай-дус, чигир-чимис, идик-хеп, пөс, аяк-саваны таалың долдур артып алган омак-хөглүг чанып кээрлер.

1941 чылда Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелеп бээр. Шойдакпан төлкө баргаш,

бодунун адын эки турачылар аразынче кири бижээш, билдиришкын кириген. А 1942 чылда Каа-Хем кожуунун Хая-Баарындан ийи эки-биле дайын шөлүнчө аъттанган. Оолдун ада-иези, угба-честези кончуг дээн шыырак хойну дөгөрип, изиг-ханнаткаш, орукка чип чоруур таалыңын чигир-боорзак, далган-тараа, ааржы-курут-биле иштээш, чагы-сөзүн берип тургаш үдээннер. Ол олчаан оларның чаңгыс оолу аал-чуртунда ада-иези, угба-честезинче эглип келбээн.

Ол чээрби чеди харлыг тургаш, тыва эки турачылар-биле дайын шөлүнчө аъттанган. Дайын үезинде танкыга удур боолаар взводтун ийиги салбырынга Ровнодан Дубнога чедир тулчуушкуннарга киришкен. Эрес-дидим он тос гвардейжи эштери-биле кады маадырлыгы-биле өлгөн" – деп, авазындан дыңнаанын чугаалады.

Эки турачы Шойдакпан Салчактын ада-иези оолунун ажыын ажып чадааш, «кызыл-дустай» бергеннер. Долума Бодурзэвна уруу Иридага эки турачы кырган-ачазының дугайын утпас кылдыр чугаалап берип чораан. Ол «үстүү оранче аъттанырының» бетинде дуңмазының адын адап чыткаш мөчээн дээр.

Дайынче эки турачылар-биле аъттанган Шойдакпан Балчыр оолунун чыңгыне кады төрзөн төргүл-төрелдери, оон салгалдары-биле ужуражып, оларның сактыышкынын бижип алыр аргалыг болдум.

Раиса САЛЧАК.

Каа-Хем кожуун.

«ШЫННЫҢ» почтазындан

Шүлүктөр кыдыраажындан

МАЛЧЫН-НА МЕН

Адалардан салгал дамчаан
Алдар-аттыг мүнчү-ла мен.
Аал-кодан каастап чоруур
Алды чүзүн малдыг-ла мен.

Чыраа-саяк, челер-маңнаар
Шынаа сыңмас чылгым дозуп,
Сырын-биле сымыранчып,
Сыгыт ырым сала бээр мен.

Хову сыңмас хоюм соондан
Кожаларда Хараар-Тейден
Хомузумну эткир ойнап,
Хостуг ырым ырлай бээр мен.

Аргар, кошкар, аңныг-меңниг,
Арыг-чаагай аржаан суглуг
Азия төвү — Тыва чурттуң
Алдар-аттыг малчыны мен.

Хүнден хүнче хөгжүп орав
Хүннээрктээн чуртумайның
Хүлүмзүрүп, каттыраңнаан
Хүндүлээчел малчыны мен.

Хирлиг-оол КОНГАР.

ТУРИСТЕР БООП
АЪТТАНЫЫЛЫ

Төрзэн бойдус чараш-каазын
Төлдери бис эргий кезип,
Туруг, кашпал тайгаларже
Туристтер бооп аъттанылы.

Ажыттынмаан байлактарны,
Ажыр баспайн, илередип,
Ол-бо чүктү тодарадып,
Оруувусту часпаалыңар.

Кашлык-үүрге белен-не-дир,
Кадыр-бизең манай берди.
Шаптаразын бергелер хөй,
Шалып дүрген ажаалыңар.

Биче МОНГУШ.

Өвүр кожуун.

СИРТИН КЫРЛАП

Кызыл-Тайгам сиртин кырлап,
Кыжын-чайын хоюм эздээн,
Балдыр-бээжек чылдарымның
Бадыткалы бодум бо мен.

Кожаларга үнүп алгаш,
Хойларымны дайгыргылап,
Сыгыдымны салыптар мен,
Сыннар бажы чаңгыланар.

Эзимнерниң эликтери
Эдискимге улажырлар.
Оран-чуртка кыйгы салып,
Огурары онза чараш.

Тоттур оъттаан хойларымны
Дозуп-эздеп чана бээр мен.
Авам мени уткуп алып,
Аыш-чеми белен турар.

Аваа МОНГУШ,
ТР-ниң чогаалчылар эвилелиниң
кежигүнү.

ЭНЕ-САЙ

Оожум аккан Эне-Сайның
Орай тынган туманынга
Орааттыган ыржым кежээ
Ол бир кысты сактып ор мен.

Дүлгээзинниг кара караа
Дүмбей дүне ай дег чырык.
Шөлзэн дыраан суук чажы
Шөйлүп баткан херелдер-ле.

Ырак-даа бол, сени канчап
Ынак чүрек уттур чүвөл?
Сенден артык кымның ыры
Сеткилимни хөлзедирил?

Хыралбас чүг чалгын болза,
Эзремни кежир ушса.
Кысты уткуй чеде бергеш,
Эргеледип ошкап кагза.

Даш-оол КАРА-САЛ.

Аалдар чайлап мага ханмас,
Агы-каңгы кадар оъттуг,
Арбын малы чаптып оъттаан
Ачам чурту Чес-Булунум.

Бир чайын аалдар шупту сериин
чайлагже көжүп үнүпкен чүве. Бис база
чайлагже көжүп бар чорааш, чайын-
налдыр чалгып чыдар мөңгүн суглуг
хөлүвүстүң кыдыында Чайлаг-Өзенге
ыяап-ла доктаар бис. Часкы үеде Чес-
Булун, Чалбак-Хараган база-ла эки. Ол
чазаг, чайлагларны амгы үеде бодаарга,
тааланчыны!

Чайлаг-Өзенге ачамның чээни болур
хөй ажы-төлдүг Кончук Монгуш-биле
кады ооң төрзэн акызы Адыг кырган-
ачай турганнар. Хөл кыдыынга чеде
бээрге, ажык шыгында үүргене, янзы-
бүрү өңнүг чечектер карак өөртүр. Бис
аңаа барганывыста, үүргенени ууштап,
хооргаш, соктап чиир турган бис. Чаа
ууштап, соктаан көк-хевек кандыг ийик,
ону сметаналап чиирге, тараа амданы
ышкыш боор чүве.

Үе-шаг өскерлип, чаа езу тургустунуп
турда, эртем-сургуул, школалар тывыл-
ган. Уруглар өөредир дээш, арбан-суму
даргалары аъттарын мунгулапкан аал-
дарны эргий бо-ла шапкалажып чоруур
улус.

Бистиң хөлүвүстү сонуургаан орус-
даа, тыва-даа аалчылар кээп-ле турар.
Бир хүн ачам хойтпак тип турда, мен
ооң чанынга олурган мен. Хенертен
Орус-оол халып келгеш: «Аъттыг улус
чоруп олур» — деп-тир. Ачам: «Дадайым,
оолдарым, чүү улус ирги?» — деп турда-
ла, алдын сарала хептиг, шөйбексимээр
арынын дарга бо кире халып келди.
«Мендээ, ашак» — дээш, ачамның

Наадым соонда бодалдар

БЫЛГААШТЫ «ФАКЕЛ» ДЭЭН

Наадым — чылда чаңгыс катап
болур тыва чоннуң байырлалы.
Маңаа көрүкчү болгаш киржикчи
база чоннуң чугааларындан бода-
лымны илереттим.

Бодумнуң киржип турганым мөөрейге
баштай доктаап көрей. Дөрт чыл удаа
эртип турар «Тыва шай» мөөрейин бо
чылын Кызыл кожуун харылап эрттир-
ген. Тодаргай бижиттинген саавырлар-
ны кожуун бүрүзүнче тараткан. Кызыл
кожуунуң культура килдизиниң удуртук-
чузу Алевтина Октай-ооловна Халбажык
баштаан найыралдыг коллектив бир
дем-биле бо хемчегни эки эрттирер
дээш, шудургу ажилдаан.

Янзы-бүрү шайлар болгаш шайга
чиир аыш-чем делгелгезиш кончук улуг
чадыр иштинге делгээш, а даштын
үш ожука шай хайындырар кылдыр
мөөрейниң киржикчилеринге бүгү-ле
таарымчалыг байдалды тургускан-
нар. Ындыг эки байдалды тургузуп
берип турда-ла, кожууннарда келген
киржикчилерниң белеткели кошкак,
чажыг чажар тос-караа чок азы туткуу-
жу, сыгыртаазы чок, диленип-ле кээр.
Киржикчилериниң эт-херекселин чүге
эки четчелеп бербээн чүве.

Эң-не кол чүүл — чажыг чажары, от
чаякчызынга, оран-таңдызынга чал-
барыг кылыры. Чамдык улус чалбарыг
биле йөрээлди будап, бир кижии мырыңай
хамның алгыштары дег «Аштаныңар,
чемнениңер...» дей-даа бээр. Назы-хары

Эрес-дидим чорук

ӨРТТЕН ӨГ-БҮЛЕНИ КАМГАЛААН

Август 22-де 17 шак үезинде Росгвардияның Ты-
вада Улуг-Хемде албан черинден дашкаар камгалап
килдизиниң төпчүткен пультузунга Шагаан-Арыг
хоорайның Транспортная кудумчузунда ук килдизиниң
камгалаалында турар бир объектиде сигнализация
кнопказын баскан деп медээ келген.

Ол дораан ынаар Росгвардияның тускай бөлүү чорупкан.
Ийи аал чурттаар бажыңның бир талазындан ыш үнүп турарын
патруль дайынчылары ырактан-на эскерип кааннар. Шагдаа-
ларны элээди оол уткуп алгаш, ол бажыңның улуг өрээлинде
өрт үнгенин дамчыткан. Өг-бүлениң херээжен ээзи болгаш
бичии 4-5 хире харлыг уруу-биле херим иштинде турганнар.
Росгвардейжилерниң бирээзи бажың иштинде кижии бар-

Төөгүнүн изи

АЧАМ ДУГАЙЫНДА САКТЫЫШКЫН

холун тудуп мендилешкен. Ачам корт-
канындан холдары сириңейнип, шай
кудар дээш, дазыл аяан чылапчаның
изиг суунга чүп-чүп, изиг сүттүг шайын
даргаже кудуп сунган. Ол үеде каразы
аажок дазыл аяктарлыг турган бис.

Чараш хептиг дарганы эдертип кел-
ген Чайырлыг биле Чигжиттей даштын
таакпылап турганнар. Олардан демги
шериг даргазының адын Шоома дээр
деп билип алган мен. Ынчан улус ооң
алдынналып турар чараш хевин көргөш,
коргуп сүрээдеп турган чүве-дир.

Өйлеп-өйлеп ачамны бо-ла бодап
кээр мен. Ооң өткүт үнү Согуналыг-Даг
бажындан Кара-Суг иштинче чайлыг
дыңналып кээр. Ол даг бажыңга хой-
ларын дайгырарга, үнү Белеңгиштер,
Кара-Хая ынаар чаңгыланып чоруу
баар. Ачамның төрзэн Сүт-Хөлүнүн
дугайында ырылары сагыжымда ам-даа
куттулбушаан:

Кедээзинге хектер эткеш,
Ужуп чадаан Кызыл-Тайгам.
Баарыңга байлар хонгаш,
Көжүп чадаан Кызыл-Тайгам.

Шаанда ойтулааштаан аныяктарның
ырлажып чораан ырылары:

Каңзып эзрер, улуп эзрер
Калдар кара ыдың багла.
Каткы-хөлүг чугаалажыр
Кап-ла карам үндүрүңер.

Улуп эзрер, каңзып эзрер
Улуг калдар ыдың багла.

Удур көргөш, чугаалажыр
Уруг эжим үндүрүңер!

Үе-шаг өскерлип, ачамны
орукче үдээниivistен бээр хөй-
дар эрткен. Амыдыралдың аы-
саал чок аккан тудум, уруг-дар
шупту эртем-билигиг кижилер
Ачамның чээни Кончук Самб
кончук томаанныг, ажилгыр киж
ишти аарааш, «кызыл-дустай»
даа, хөй санныг чаш уругларын ч
азырап, эртем-билигге чедири.
Ооң уруглары Базыр Монгуш,
Монгуш, Бичинмаа Монгуш, Мар-
гуш, Дөстей-оол Монгуш, Зоя,
суглар шупту башкылар. Олар
Сүт-Хөлүңге, бүгү Тывага ажык-
кижилер болган. Бо алды башкы
чеже уруг-дарыгны өөредип, к
пээн дээр. Ам бо хүннерде Би
Кончуковнаның оглу Дайынчы
Сүт-Хөл кожуунуң чагыргазыны
зы. Ооң дуңмалары Дайза Онда
Ондар, Хеймерек Ондар башкы
Байзазы скульптор.

Кончук акый боду чок-даа бо
чурттап чораан аал-оранын а
ээлеп, ажил-агынын уйнуктары
чылап чоруурлар. Даайымның х
ныг уруг-дарыы чонунга ажык-д
буяңныг кижилер болуп, аас-к
чурттаарын күзедим.

Анзатмаа МС
хоочун

дуглаптар. «Жюри манап тур би
соонда, кара шору. Кижилер өг
чүгө даштын көрүп кылашта
рлар. Бо таптаашкындан ушту-
агымче кирзе кандыг чүвөл? Он
тыг кылдыр эрттирзе? Кожуун
бир-ийи «мергежээн-класстан» (и
класс) чонга көргүссө. Аныяк-өск
өг иштиниң дериг-херекселини
безин билбес болдур ийин. Су
аграр лицейде кылып каан муз
11 класс оол кирип келгеш, тар
рар былгааш тудуп алган: «Бо ф
(чырыткы) кыпсыптар болза, кай
үр кывар ирги, башкы?» — дээр.
Чамдык өөреникчилер оттукут —
лек (акша хавы), эдирээни хирз
болган.

Бо байырлалды чонга кылып
болгай. Ынчангаш чоннуң бодун к
тирип тургаш, дээштиг, солун к
эрттирзе чогуур.

Өг көрүлдизиниң жюри кел
неринге ылап-ла өгнү сайгарып
харын-даа аңаа чурттап өскен
лерни, кожууннарда бир-бир к
кирзе кандыг чүвөл? Оон баш
дээш төрүттүнген чери-ле дөрб
бажың кижии өгнүң чүзүн сайгарар
Бодум хуумда мөөрей өглерин
кежип, ону жюри мурнунга камгала
чордум. Мээң камгалааным ийи
ээлери машина-биле шаңнаткан
Барыын-Хемчик чону ону кончу
билер.

Валентина БЕГЗИ (Мон-
хоочун башкы
баштыгларның «алдын үү
эвилелдин удурту

чогун тодарадып турар аразында, өске дайынчы оог
шлангыны тудуп алгаш, өртү даштындан өжүрерин орада
турган. Өрт улам күштүг хып, пластик соңгалар эрип эг
ол үеде өрт өжүрүкчүлери чедип келгеш, өрттү өжүрүп
каннар.

Амгы үеде Росгвардияның Тывада килдизиниң
таар чери Улуг-Хемниң албан черинден дашкаар кам
килдизиниң дайынчыларының өрт болган черге профе
нал хөдөлүшкүннери дээш шаңнаар дугайында докта
белеткеп турар.

Бажыңнарда, квартираларда тургустунган камгалап
темазы чурттакчыларны хай-халаптан база камгалаар
бадыткал шак бо чижектен көскү.

Виктория АЙ
Росгвардияның Тывада албан чери
дашкаар камгалап килдизиниң парлагга албаны
референт

ЫЙМААТЫНЫҢ САРЛЫКЧЫЗЫ

(Очерк)

Тыва АССР-ниң алдарлыг экономизи Бичен Санчи
ТР-ниң алдарлыг малчыны Елизавета Хомушкуга чаагай
күзүзешкинер-биле байыр чедирип тур.

Мөнгүн-Тайга баарын-
Мөген-Бүрен уну чурт-
ту (Степан Сарыг-оолдун
тулунда дег) көдөз ишчи-
лер-биле ужуражып, ырак-
рак, кадыр-берттиг узун
орукту чеже эртпедим дээр.
Ол оруктарның бирээзи —
Ыймаатыларда. Ол бедик
дагы ажарга, алтай чурту
мында.

Сарлык мал бедиктерниң чыс
арыче үндүр ыттап, чуңмалар
тычтылаар. Сарлык малды
ыжы кижини безин кадарары
а чадаг малдары чүдөн
Ол чартык азырал мал
аш, белен аалче ээлбес,
ерма сарлыын ийи кижини
арай деп бөле шавар.
анда дагже тепкеш, дедир
тур, ооң кажарымаар чаңын
алап канчаар. Ол-даа ке-
ей угаанның мал. Агаарның
чүдүзүн баш бурунгаар
каар. Ооң аажы-чаңын
«Мөген-Бүренниң» хоочун
ыкчызы Лиза Херлиевна
шук пат билер. Бир чайын
аалынга ажил аайы-
чедип келдим. Дээрже
тейип үнген бедик дагың
ыңга чайлаар кижини. Ол
сарлык саап олурган бис.
аңаш көрүптеримге, даг
ндан ак-ак чүвөлөр көстүп
«Ой, бөрүлериңер бо
л кел чор!» — дээр алгы-
аш, тура халыырым орта,
ың саап олурган сарлыы
ергеш, хумунда сүдүмнү тө
ып каан. Корткан улус ол-бо
н.

Ойт чараштарын көрөм,
арым! Чуңмалар-дыр,
ар! Анайларын эдертип-
дып орлар. Бо үеде аал
дан кужур чылгап, эртенги
уткип кел чыдары ол-дур.
шимээргеверер! — дээр,
ыңга эптештир олурупкаш,
арын олче салбайн көрүп
рүлөр дээрим орта сарлык
турган бичини оолдар мени
ыжырып, ынаар сыйтыла-
тыржып турган. Мен чүнү-
лбээн кижини болуп, сарлык
ынап-ла, оларны чараш-
м. Бөлүк чуңмалар дедир-
ке шуужупкан.

Ан-мең ораны чер-ле
Дуу ол дагже үне бээр

болзуңза, аргар, кошкар ында
деп бил — деп, угбам чугаазын
уламчылаан.

Кежээ сарлык саар үе чоок-
шулап келген. «Мен сарлыктап
эккээй» дээр, маңнап чоруптум.
Даг ортузунга келгеш, тыныжым
чедишпестеп, өкпөм алып, эгип-
теп олуруп алдым. Оон ыңай
кезек кылаштааш, кадыр черден
бөмбүк ышкаш чүглү баткаш,
чыдыр мен. Адаанче көөрүмге,
кашпалдыг кара хем. Дээрде бу-
луттар бурунгаар-ла чийги кончуг
кырым-биле эртип тур. Хат база
дыңыш дээр. Ол үеде угбам
мени дуран-биле хайгаарап,
мээң чоруп чоруур байдалым
эскергеш: «Бо кижиниң ында ба-
рып чыдып алган, ол сарлык бо
кежээ келбес» — дээр аалдан
үнгөш, ферма сарлыын бөле
шаап алган, дуу ол чанын бар
чытканы ол чүве-дир. Ам дагы
куду халдып бадыптар бодадым.
Балдыр ыргаңнаар чүве, дедир
бадып чадап кааш, улам-биле
дагы куду союп чорааш, арай
боорда чанып келиримге, угбам

сарлыын саап доозупкан олур.

— Ат болган амытан-дыр сен.
Хоорайга кылаштааш, үргүлчү
өрү-куду автобустаарга, ол-дур
ам — дээр, чаа эскен сарлык
сүдүн улуг аяк долдур куткаш,
менче сунган. Ийи, үш аяк чедир
ижипкеш, ам ойда дүжүп, чыдып
алган боданып чыдыр мен. «Кы-
зылче чанганым дээр, маңаа
ажыым чок. Ооң орунга стол
артыңга бижиттинип органым
дээр». Ыймааты бажының чара-
жыңа хуннер эрткенин билбээр
мен, аржааннап-даа алдым.

Бо хуннерде угбам Елизавета
Херлиевна Хомушук 70 харлап
турар. Ооң кашпагайы, ажил
кылганда шалыпкыны, мога-
шылап билбеси кайгамчык. Ыт
ышкаш кашпагай болгаш, аът-
даа херексесес. Бир көөрге, даг
бажында, оон көөрге, өске даглар
артында сарлыын дозуп алган
чанып келир. Ол чеже чылдар
дургузунда сарлык-биле чадап
сүржүп, бедик кадыр дагы чеже
катап өрү-куду ажыр халываан
деп. Езулуг спорт мастери атка

ол төлөптиг. А чол болбас деп, а
ол база спорт ышкыжыл. Алдан
хар ажып тургаш безин Наадым
байырлалыңа чарышка үргүлчү
бир дугаар черге тиилекчи болуп
келди.

Бир катап мындыг чүүл
дыңнаан мен. «Ыймааты тай-
газында кара чаңгыс кыс чуңма
бар, артында кырган!» — деп,
честем чугааланып орган. «Элдеп
чуңма-дыр, аа» — деп честемден
улам сонургадым. Угбам база
ону сонургап дыңнай берген. Ол
«чуңмазы». Елизавета Херли-
евна Хомушук болган. Оон кат-
тыржыпкаш, честемниң баштак,
тывызын чаптап көрдүм.

Елизавета Херлиевна он үш
кижиниң улуу болурда, аргажок
ыспагар болган. Ол бисти чүктеп
өстүрер дээр, ооң сөөктери
ара кадып калган чадаш. Уг-
бам алды харлыында баланы
көдүрүптер апаргаш, хуннүң-не
тараа соктаар — бистиң ишти-
хырныыс дээр ыңчаар ажилга
ынак, авазының «оң холу» болуп
өзүп келген, а үш харлыында-ла
бисти чүктеп, чөмгөрип азырап
эглээр, от-көстү чыып эккээр.
Кара чажыңдан-на күш-ажылга
ыңчаар дадыгып быжыккан. Күш-
ажыл кижини каастаар. Хөй ажы-
төлдүг малчын өг-бүлениң чымы-
жын кезээде шыкпарылбас. Чаыс-
чайык, хат-шуурганныг хуннер-
даа тоовас. «Кудай багы аязы
бээр, кижини багы арылбас» депкен
соонда, угбам шуурган удур
кылаштап чоруткаш, ферманың
сарлыын хөртүктүг тайгаларны
ажыр маңнап чорааш, бөле шаап
эккээр, коргар чүвези-даа чок.
Ооң чараш чаңы — чончу болгаш
төрөлзирек, пөрүк, ажилгыры
кызыл кымыскай-ла. Кымыскай
ажылдай бергенде, өрт безин
болу бээр, дезерин бодаш,
ажылдап чыткаш, өрттенип каар
амытан чүве-дир. Угбам ыңдыг
ажылгыр...

Ийи чыл бурунгаар, кышкы
үеде, ооң аалынга бир четкеним
ол. Кышкы хептиг хиремде доңуп
олурумда, ол чолдак күскү тон ке-
дип алган, сарлыынче маңнап чо-
рупкан. «Ойт, бо соокта!» — деп

аксым ажып чадап орумда, үнгөн
соонда удатпаанда дагы ажа
халаан. Оон келгеш: «Изинчин,
өгнү чоп ыңчаар одап алганың
ол. Мындыг изиг өггө канчап кижини
олурап чүвөл» — дээр, эжини
чыртайтыр идип алган. Доңар
эди чок, аштаар хырны чок,
элдеп кижини. Ындыг шыдамыккай
хоочун сарлыкчы угбамга, шыны
херек, бырашпазым аргажок. Ор-
ден-даа кадаар болза ажырбас...

Угбам шагда-ла «Тыва
республиканың алдарлыг мал-
чыны» деп атка төлөптийн бадыт-
каан. 2017 чылдың чазынында
часкаар КУБ «Мөген-Бүрен»
фермазының сарлыын анык
малчынга хүлээди берген. Ол
кажан-даа берге деп сөс чугаа-
лап көрбээр. А оң эрткен оруу
— кадыр, берттиг, дөштүг сыннар,
хөртүктүг тайгалар. Эңгимелиг
Ыймаатылар эзир турлаа чер-
ле болгай. Дээрже бедип үнгөн
тайгаларга чүгле эзир кылайтып
ужарын кижини көөр. Бээр багай
машина-даа белен келбес, чүгле
аргажок херектиг кижилер-ле
чедип келир.

Ооң өг-оранын хат-шуурган
чеже катап өпөңедир силгип,
эжини ажа октаваан дээр, а
үстүндөн суггур чаыс-чайык чеже
катап илчиредир, иридер чаг-
баан, дөрт чылдың ээлчээнде
чеже катап өрү-куду шимченип
көшпээр деп. Көштер болгаш
дөштер база дөмөй болбас.

Угбамның амыдырал-чурт-
талгазы чигирзиг пряник дег
звес-даа бол, ол ажыгы-даа,
өөрүшкүнү-даа шыдамыже чет-
тирген. Амыдыралдың бергеле-
ринге, ажыг-шүжүгө ол базын-
дырбаан.

Улгады берген херээжен
сарлыкчының аалынга келгеш,
кижини хөйүнү бодаар. Ындыг хе-
рээженнер ховар.

Ыймаатының харлыг бедик
сыннары дег ол чоргаар, эрес,
экти бедик, чайынныг ай дег
чырык шырайлыг болгаш ам-даа
аныксыг хевээр. Ус-шевер тур-
ган болзумза, оода «чөөүрээ ме-
дальдан» чараштыр чазааштын
кадап бээр чүвемни...

Малчын угбамга быжыг ка-
дыкшылды күзеп, кезээде чор-
гаарланып, чассып, таалап чурт-
тап чор мен. Энерелдиг эргим
угбам эки-ле чорзунам!

Лидия ИРГИТ.

ИКТЫҢЫШКЫН

ООЙ-ООЙ, ОРУКТАР

1943 чылда Тес-Хемниң Теректиг-
школазынга чаңгыс хун
енгеш, 1948 чылда Самагалдай
лазының 2-ги класынга 12 хар-
ымда ам-на өөренип эгеледим.
лазында чылын школамдан
үртүпсүмзе-даа, Дүмбүү Оюн
ыкым мени бир аалдан ай-даа
дээримде тып алгаш, та канчап
гаш, школамга катап өөренир
ып каан.

ылдан, кожуундан келген улус
иг класыныска апрель төңүзүнде
штыр хыналда ажил кылдырткаш,
никчинин 22-зин катап олурткан. А
утназылыг болгаш, хыналда ажил-
лапкан болдум. База бир шыдапкан
м — Наталья Монгуш эмчи. Ол мээң
мдан ырак эвесте, үнчүп-киржи
с. Үжен сес 2-ги классчылардан
артыыс

ы чок болган, аказы репрессиялат-
ер өө чок, алыр төрели чок үшкү
зын пионер лагеринче чорудар
үстөр бажыңынче дужаар дээр,
уң болгаш областың албан черле-
илер-билдиришкин кирип туруп
класс удуртукчузу Лидия Самбуу-
зыл-Тасты ол-ла хун ажылындан
аш, бажыңын хостаттыртыртарга,

дораан-на Чаа-Хөлдүн Кызыл-Дагже көжүп
чорупкан. Ооң дуңмазы, мээң чаңгыс
классчы, ам олимпийжи Михаил Оюнун
кырган-ачазы Кызыл-оол Самбууевич,
школа аъттарының ажаакчызы аказы суг
база-ла дораан Таңды ажыр көшкен. Кы-
зыл-оол чамдыкта баянын чүктеп алгаш,
ам-даа меңээ кээр тур. Амыдыралдың
оруктары анчыг-даа, амыранчыг-даа
болгулаар.

Орук айтыры төнчү чок оруктар-би-
ле дөмөй. Оруктарны Москвадан безин
улус хынап кээр турда, бодаш аргам
чок. Черниң-даа, амыдыралдың-даа
оруктарының бүдүжү дөмөй. Кайызын-даа
изээр, эдип-чазаар, дорттаар, чаартыр
болгаш үргүлчүнүн хайгааралыңга тур-
гузар.

А мээң бичини үемде орук чүгле чер час-
пазынга, аалдан аспазыңга херек турган.
Ам кайы-даа оруктуң эдилели, ажаалдазы
нарыыдаан, хоойлу-дүрүм өскерлиичел
апарган. Ол ам анаа-ла ис азы кокпа звес,
улуг орук-биле база хөлзенчиг амыдырал-
биле солуттунган. Ону Москвадан келген
тускай улус хынап турар апарган.

1945 чылда Кара-Бош-Дагның Ырлыг-
Чарык аксынга кыштааш, чазын Шатка
келген бис. Хар эрий бээр, Самагалдай
биле Берт-Даг аразыңга чаңгыс машина

изи көстүп келген. Та, эрткен чылдагы,
та бурунгу чылдагы чүве? Дыңнаарга-
ла, Токаның машиназының изи дижир.
Авам суг: «Хоюң кайда доктаадып кадың,
оглум?» — дээр-ле, «Токаның изинде»
дээр турдум. Ол ис ам чазалыг орук
апарган.

Чоокта чаа оладып чорааш, Дус-Даг
четтим. Оруу дыка-ла экижээр-дир. «Ир-
битейде, Хоолуда» деп турар ырывысты
«Шуужар оруу эки боорга, чурттаксаарым
арга-ла чок» деп-даа болур-дур.

1975 чылда Кызыл — Победа оруун
аэропорт чаны-биле дорттаптарга, Каа-
Хем суурну болгаш хөймүр-даш уургайын
таварбастан бис. Бай-Хаак баарда база
Дус-Хөл, Межегей четпес, Чедер хөлдүн
чаны-биле чорааш, Хадыңны көвүрүглөп
кеже бээр, ол-ла. Орук дыка дорт, чоок.

«Халдып ор, чолаачы,
хаттан үндүр халдып ор.

А бодуң чолаачы, алдын күстү ырлап
ор!» Ынчалза-даа ырлаар чай тыылбас,
ыңай-бээр дыйлаңнадыр ужура таваржыр
оруктар база бар. Оңул-чиңгил, оюк-
бузук болгаш ыргак-дагыр, ыйык-чирик...
Ылаңгыя кудумчу оруктары кударанчыг-ла!
Ындыг черлерге ырлаар туржук, ыглаар
чай чок сен. Карганың-даа четтикпес, чүгле
белиңээр. Ындыг үелерде меңээ Кыдык-
кы Соңгу чүктүң оруктары сагындырар.
Соок черниң даштап каан оруктары изигде
эрий бээр, асфальт звес. Ылаңгыя Вер-
хоян сыннарының репрессиялатканнар
туткан оруктары дыка быжыг чорду. Чүгле

харын эжер, хөртүүн аштаар. Украинаның
танк болгаш шериг техника чорур оруктары
база быжыг, дашты Уралдан эккелген
дижир чорду. Ам бистиң оруктарыысты
Улусчу фронтунуң кежигүннери хынап
чоруп турлар.

Ынчангаш черниң-даа, амыдыралдың-
даа оруктарын эки быжыглап, кайы-даа
орукка оваарымчалыг болулуңар.

Оой-оой, оруктар

Кандыг-даа кокпа, шоссе —
Харылзажыр оруктар.

Техника, кижини, мал

Дөңгө шуужар оруктар.

Орук, орук, оруктар.

Оой-оой, оруктар!

Оңул-чиңгил оруктар,

Ойбак-дыдык оруктар.

Ояр чер чок оруктар,

Озалдыг-ла оруктар.

Орук, орук, оруктар,

Оой-оой, оруктар!

Асфальтылыг оруктар —

Аянныг тас оруктар.

Автомобиль маңааштын,

Атпаш кынмас оруктар.

Орук, орук, оруктар,

Оой-оой, оруктар!

Амыдырал база-ла —

Амыр звес оруктар.

Аңаа-даа, маңаа-даа

Аскымнатпаал, өңүктөр.

Орук, орук, оруктар,

Оой-оой, оруктар!

Чооду КАРА-КУСКЕ,

чогаалчы.

Үлгедиг болгаш яла

ХАЙГААРАЛДЫ ТООВАЙН
БАРЫП БОЛБАС

Административтиг хайгааралдан былдаан кижиге хамаарыштыр үндүргөн күрүнө ялазын Кызыл хоорайның прокурору деткээн.

Федералдыг хоойлужудулга езугаар судтун доктаадып тургусканы кызыгаарлаашкыннарны азы административтиг хайгааралды хөй удаа сагывайн, оон былдап келген Шолбан Аракчаа дээрзин Кызылдың хоорай суду РФ-тиң КК-зиниң 314.1 чүүлүнүн 1 кезээнде көрдүнгөн херек үлгедигишкенин болдурган деп санаан.

Суд хуралына илерээни болза, 2014 чылдың июль 28-те Россияның Шииткел күүселдезиниң федералдыг албанының Ханти-Манси автономнуг округта №11 эдип казаар колониязының билдиришкенинге үндөзүлгөсү, Ханти-Манси автономнуг округтун Сургут хоорай судунун шиитпирин езугаар Аракчаага хамаарыштыр алды чылдың административтиг хайгааралын тургускан. Ол үениң дургузунда Шолбан Аракчаа Тыва Республикада Торгалыг суурнун девискээринден иш-

тики херектер органның чөлшээрели чокта үнмес, ресторанның, барларже, дүнеки клубтарже, оюн-тоглаа эрттирген черлерже барбас, 20-ден 22 шакка чедир хөглээшкенин хемчеглеринге киришпес турган. Ол ышкаш чурттап турар черинден 22 шактан 6 шакка чедир дашкаар үнүп болбазын база хүлээндирген. Оон аңгыда Аракчаа чурттап турар черинде иштиги херектер органның айыткан хүннеринде демдегледир-биле айда үш катап келир турган.

Ындыг турбуже Аракчаа административтиг хайгааралдан былдаар сорулга-биле чурттаар черинден кара-туразы-биле үнүп чоруткан. Аңаа каш удаа хыналда кылып чедө бээр, ол бажыңыга чок турган. 2015 чылдың май 15-тен 2016 чылдың октябрь 8-ке чедир демдегледир черинге шуут келбестей берген.

Суд күрүнө ялаакчызының саналын дыңнааш, херектиң канчаар болганын өөренип көргөш, Шолбан Аракчааның хосталгазын алды айга казып шииткен. Шииткелди ол шыңгыы чурумнуг эдип казаар колонияга эрттирер.

Ольга МОНГУШ,
Кызыл хоорайның прокурорунун
дузалакчызы.

• Дырбак Халбычовна Күнзегештин 85 ж

ШЫНЧЫ НҮҮРНҮН КОРРЕКТ

Дырбак угбай частырыгны тывар дээнде, Дытта динни часпас адар аңчы-ла ийин. Шүлүктөрүнн өззөн өттүр үжөп-чиндип, Шүүдеп оргаш, эңдере-ле эдип кааптар.

Домаан байы — сеткил-чүрээң ындын ыры
Дооза арыг, дошта тараа уруп каан дег,
Тоожу бүдүп, алдын шишкин караан өткө,
Доозавыска чаа белек ном-на боор-дур.

Ажы-төлү, салгалдары эмчи-домчу
Төрзөн чоннун кадыкшылын быжыглажыр,
Аккыр халат буян кежиин шүмнүн боорга,
Өңүр чечек бөгүн өргүп сунуп тур бис.

Салгалында саарлыкчы, эмчилер хөй
Санаар чүве четче-бүрүн — айтырыг чок.
Самбылдай деп күдээ аңаа быжыг оорга
Сагыш ышкаш бай, шиник агай-ла-дыр.

Өргүн чоннуг угбавыска ынчангаштың
Өвүрдөн-даа, Тожудан-даа, Сүт-Хөлдөн-даа
Өөрүшкүнү, кадыкшылды күзөп тур бис!
Өршээ, бурган! Иерээливис бүдөр болзун!

Черлиг-оол К

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

АЛДЫН, МӨНГҮН САДЫП АЛЫР МЕН.

ӨРТЭЭ ААР

8-923-338-9188,
8-902-996-2243

ОГРН 304246417300108 Реклама.

Продам корейскую косметику
по оптовой цене. г. Кызыл.

Тел. 8 923 547 96-62; 8 923 548 86-81

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

Өвүр кожуунун чурттакчызы Наталья Сазыговна МОНГУШТУН адынга тывыскан «Куш ажылдың хоочуну» серия В № 431466 деп удостоверениениң читкенин барымдалааш, ону күш чок деп санаар.

УАЗ автомашинага
артык кезектерни садып
база ЧАГЫДЫП ап болур!

Чагыдар болза (УАЗ, ВАЗ, ГАЗ) өртээ
Новосибирск хоорайны болур.
10 хууга чедир чиигелдели

Өнчү хевиринден хамаарылга чокка (бюджет — 44-ФХ-ның 93 чүүлүнүн 1 кезээниң 4 пунктузун езугаар) организацияларны болгаш албан черлерин таарымчалыг керээ езугаар кады ажылдажылгаже чалап тур бис.

Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 115 (2 каът)
тел. 8-913-358-08-88.

ИП Фатеев А.Ю.
ОГРН 315171900004490

Государственное унитарное предприятие
ПРОЕКТНО-СМЕТНОЕ БЮРО ЖКХ РТ

Переехали на новый адрес г.Кызыл,
Красноармейская, 100, 4 этаж, кабинеты 12, 23.

- Жилые дома, коттеджи;
- Кыштаг для чабанских стоянок;
- Градостроительный план земельного участка;
- Перепланировка и реконструкция домов и квартир.

Раб.тел.: 2-32-59,
3-20-64 факс: (39422)
2-32-59
сот.: 8-923-265-1028,
guppsbrt@mail.ru

«ШЫННЫҢ» ХҮНДҮЛҮГ ХООЧУННАРЫНГА БОЛГАШ
АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА

Август 31 — «Шын» солуннун баштайгы номериниң чырыкче үнгөн хүнү. Ону солуннун журналистери тыва парлалганың хоочунунун «төрүттүнгөн хүнү» деп демдегледип, солунну тургузарынга, оң соонда хөжүп сайзыраарынга үлүг-хуузу кириген журналисттерин, өске-даа ажилдакчыларны сактып, хүндүткелин илередип турар.

«Шын» солуннун 92 «харлааны-биле» редакцияның ажилдакчыларынга, хүндүлүг

дыштанылгада хоочуннарынга, солун мөгейкичлеринге болгаш номчукчулар бистиң-биле харылзааны доктаамал чоруур авторларынга изиг байырың чед амыдыралыңга аас-кежиин, ажил-ижин диишкенин, өг-бүлелеринге тайбың дүзүп күзөп тур бис. Силерниң амыдыралыңар шаптараазын чок, каалама болзун, курай-к

«Шын» солуннун кол редактору А. Ш
редколлегиязы, колл

ГБУЗ РТ САНАТОРИЙ-ПРОФИЛАКТОРИЙ

«СЕРЕБРЯНКА»

приглашает на оздоровительный
отдых в пансионате «Серебряное
озеро» на оз. Дус-Холь

стоимость — 7700 рублей за 7 дней
проживания в 2-х или 3-х местных уютных
номерах, с 3-х разовым питанием, оздоро-
вительными мероприятиями и увлекатель-
ным досугом!!!

СРОКИ ЗАЕЗДОВ:

- с 02 сентября по 08 сентября 2017
года

Бронирование номеров по телефонам:
9-20-78, 8913-345-47-87

Реализация путевок осуществляется по
понедельникам и четвергам в Доме Туризма
каб.1 на 1 этаже

с 14.00 до 18.00 часов.

Возможна оплата по безналичному
расчету.

Вашу рекламу прочтет
вся Тува

на страницах газеты

«ШЫН».

«ШЫН» — газета,
которая распростра-
няется по всей терри-
тории республики.
Т: 2-18-10.

ИЗВЕЩЕНИЯ

В администрацию муниципального района Хольский кожуун Республики Тыва поступило заявление от гражданки РФ Монгуш Азияны Алексановны о предоставлении земельного участка в аренду сроком на 20 (двадцать) лет из земель населенных пунктов для индивидуального жилищного строительства, расположенного по адресу: Республика Тыва, Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. 60 лет Октября, д. 26 «а», с общей площадью 1050,0 кв. м. кадастровым №17:14:000000:78.

В рамках действующего законодательства администрация муниципального района «Чаа-Хольский район» Республики Тыва в течение 30 дней со дня опубликования данной информации принимает письменные возражения по данному заявлению.

И.о. начальника отдела по земельным и имущественным отношениям администрации Хольского кожууна Республики Тыва А.А.Тю

Администрация Пий-Хемского кожууна, в соответствии с п. 19 п.2 ст. 39.6 Земельного кодекса Российской Федерации информирует о возможном предоставлении земельного участка в аренду из категории земель сельскохозяйственного назначения с кадастровым номером 17:08:1202001:49, разрешенное использование — ведение личного подсобного хозяйства.

Месторасположение — Республика Тыва, Хемский район, местечко «Коже-Хол», с общей площадью 25000 кв. м.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление в течение 30 дней с даты публикации настоящего объявления по адресам: Республика Тыва, Пий-Хемский район, ул. Кочетова, д. 11, Администрация Пий-Хемского кожууна со вторника по четверг с 9 до 13 часов. Многофункциональный центр предоставления государственных и муниципальных услуг по адресу: г. Тыва, ул. Шетинкина, д. 49 с понедельника по пятницу с 9 до 18 часов.

Начальник отдела земельных, имущественных отношений и архитектуры Кужугет

солуннун сайтызы://shyn.ru

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 11805 экз. Үндүрүлгениң тиражы: 39

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. Шююн — 2-01-35.
Кол редакторнун оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар — 2-17-91.
Секретарь В.М. Чактар — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.Б. Оюн, А.А. Лагбы) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нитилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван).
Экономика, үлөтүр болгаш кедээ ажыл-агый (редактору Д.С. Монгуш).
Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эрзеп, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94.
Культура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору А.Н. Соян, корр. Э.Н. Кол).
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак).
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак.
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр. счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
Федералдыг албаның Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солунну
2012 чылдың декабрь 3-те бүрткүн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-
00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлаан
(Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарны
торларының бодалдары редакцияның туружу
дүүлешин барып болур. Айыттыг саннары
өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш ая
боттары харылаар.

Чагыдылга индекси хуу кижилерге — 11530.
организацияларга — 31730
Солун неделяда үш катап үнөр.
Хемчээли 3 парлаар ама
Номери парлалгаже дужааганы
график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00
Солун келбейн барганда 3-14-94 телефонче д